

Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.–2025. gadā

SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs

Autori

Dr. Arnis Sauka ir SSE Riga profesors, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centra direktors, kā arī Valsts Konkurētspējas komisijas un Vidzemes Augstskolas padomes priekšsēdētājs. Viņa galvenās pētniecības interešu jomas ir ēnu ekonomika, uzņēmumu konkurētspēja un darbības izvēšana starptautiskajos tirgus. Arnis ir ieguvis Ph.D. Zigenas Universitātē (Vācija) un ir bijis vieslektors Jenčēpingas Starptautiskajā biznesa skolā (Zviedrija) un Londonas Universitātē - UCL (AK)

E-pasts: arnis.sauka@sseriga.edu

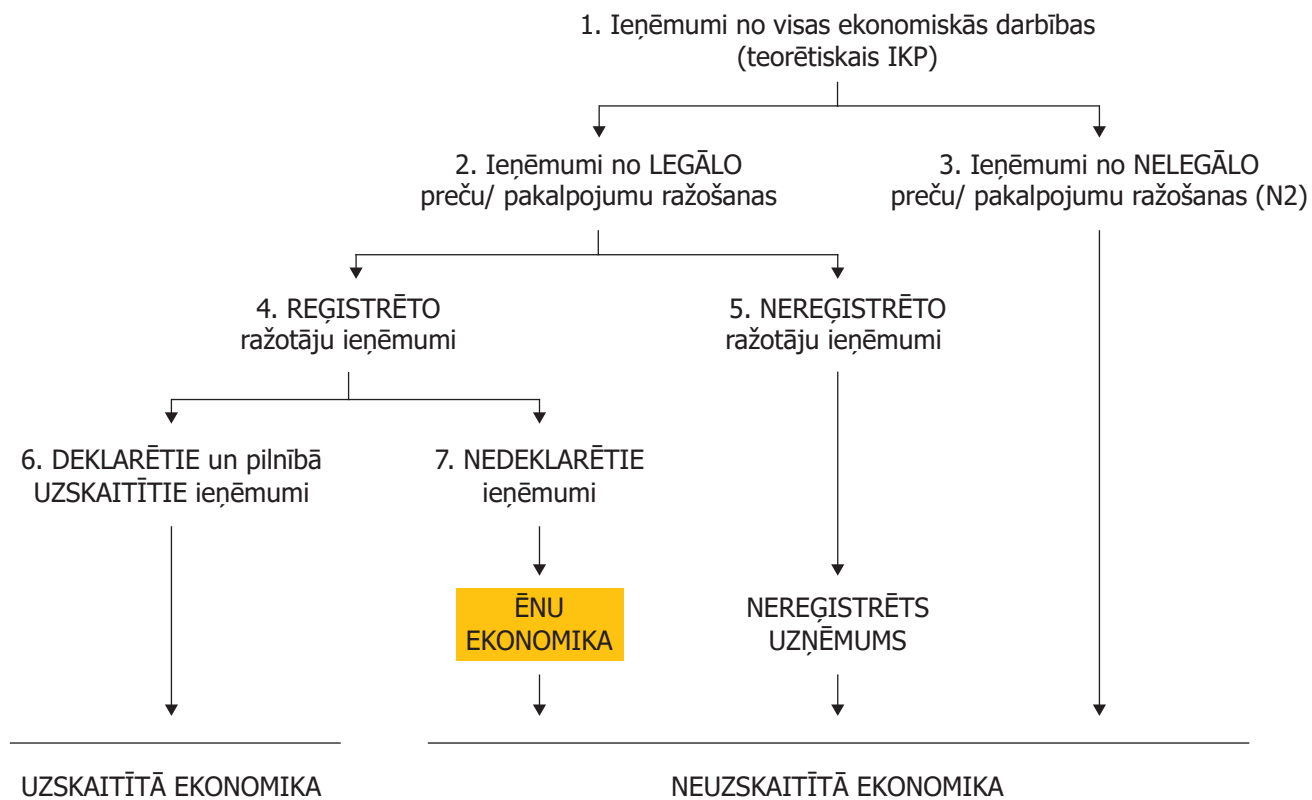
Dr. Tālis Putniņš ir *UTS Biznesa skolas (Sidneja, Austrālija)* un SSE Riga (Latvija) profesors, kā arī Baltijas Starptautiskā ekonomikas politikas studiju centra (Latvija) asociētais pētnieks. Viņa pētniecības interešu lokā ir tādas tēmas kā finanšu ekonomika, tirgus mikrostruktūra, tirgus manipulācijas, izvairīšanās no nodokļu maksāšanas un daļējas pieķeršanas modelēšana. Tālis ir ieguvis Ph.D. Sidnejas Universitātē, kā arī ir bijis vieslektors Kolumbijas Universitātē un Ņujorkas Universitātē.

E-pasts: talis.putnins@sseriga.edu

Kopš 2009. gada:

- Kāds ir ēnu ekonomikas apjoms Latvijā, Lietuvā un Igaunijā?
- Kādi ir galvenie ēnu ekonomikas apjomu ietekmējošie faktori?
- Ko darīt, lai mazinātu ēnu ekonomiku?

Uzskaitītās un neuzskaitītās IKP komponentes

Volume 43, Issue 2, May 2015, Pages 471–490

ELSEVIER

Contents lists available at [ScienceDirect](#)

Journal of Comparative Economics

journal homepage: www.elsevier.com/locate/jce

Measuring the shadow economy using company managers

Tālis J. Putniņš^{a,b,*}, Arnis Sauka^{b,*}

^a *University of Technology, Sydney, Australia*

^b *Stockholm School of Economics in Riga, Riga, Latvia*

Pētījums

- “Tiešā apsekojuma metode” — uzņēmēji kā eksperti
- 2026. gadā par 2025. un 2024. gadu
- 507 telefona intervijas Latvijā, 504 Lietuvā, 502 Igaunijā (2026. gada pētījums)
- Nejaušā izlase, Orbis datu bāze
- Intervijas veic Norstat Latvija
- Indekss balstās uz IKP mērīšanas ieņēmumu pieeju

Ēnu ekonomikas galvenās komponentes

- Ienākumu neuzrādīšana (peļņa)
- Darbinieku skaita neuzrādīšana
- Aplokšņu algas
- % no ienākumiem, kas tiek maksāti lai 'nokārtotu lietas':
kukuļošana
- % no līguma summas, kas tiek maksāta lai nodrošinātu valsts
pasūtījumus: korupcija

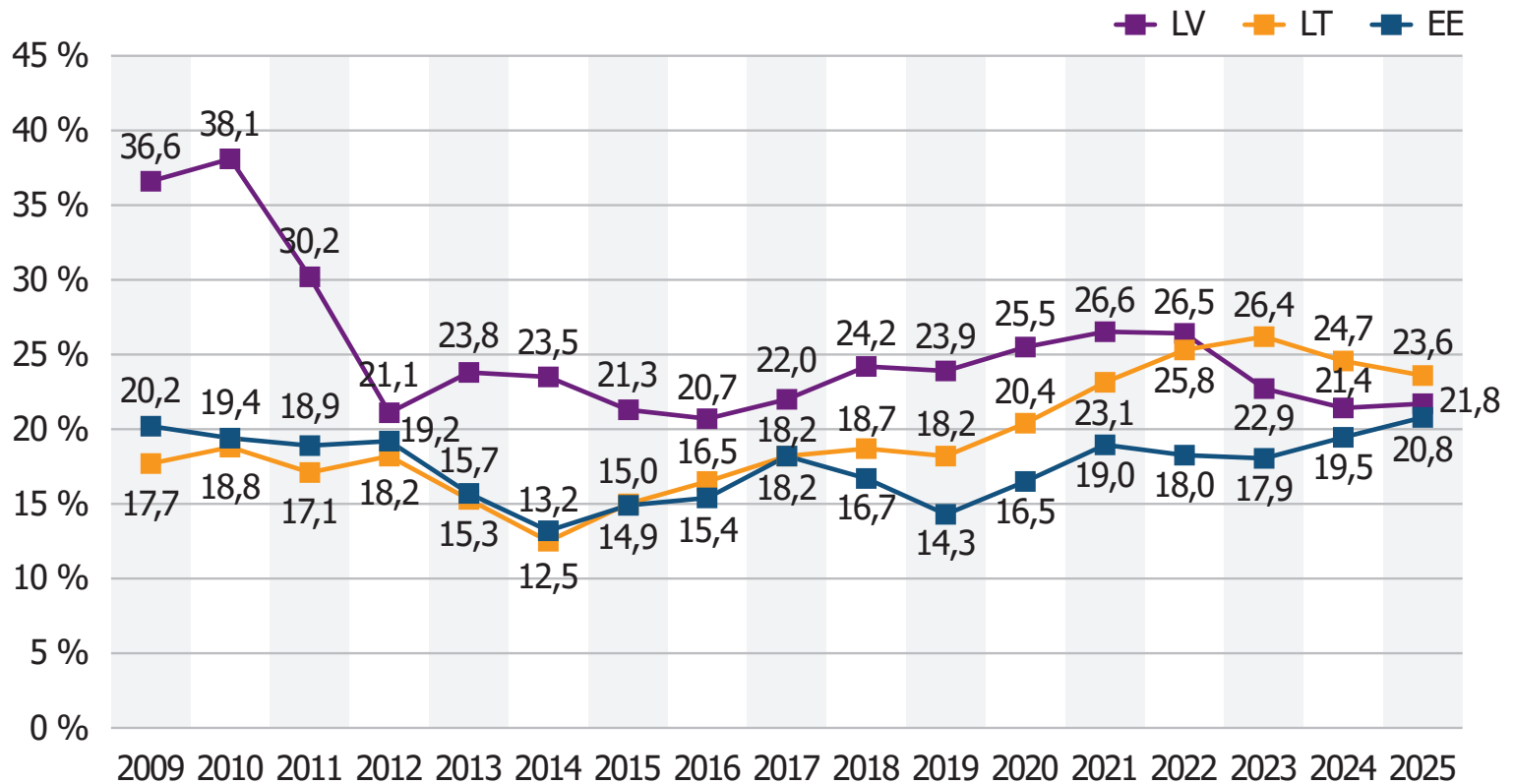
**Ēnu ekonomikas apjoms
Latvijā, Lietuvā un Igaunijā
2009.–2025. gadā
Rezultāti**

Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs (% no IKP) 2009.–2025. gadā

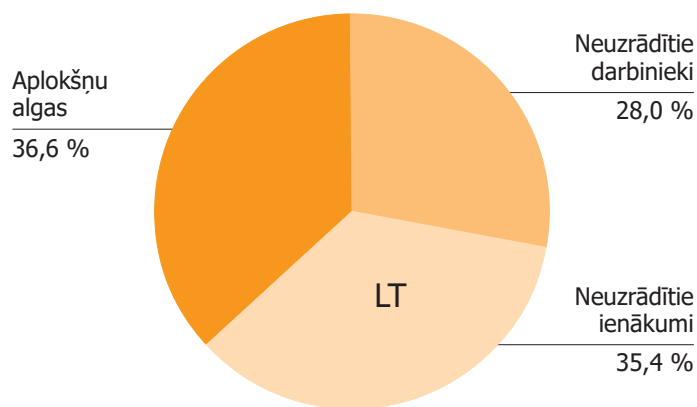
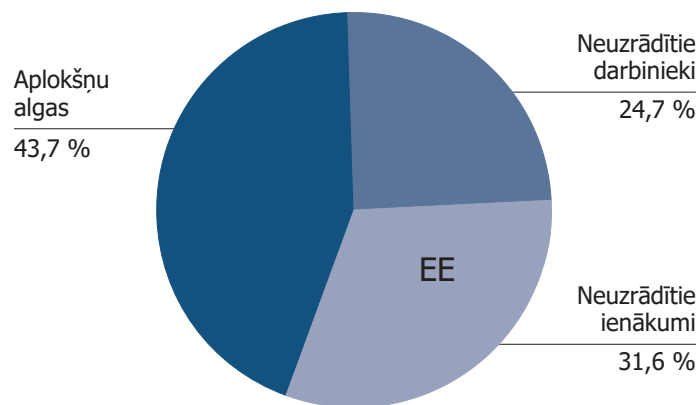
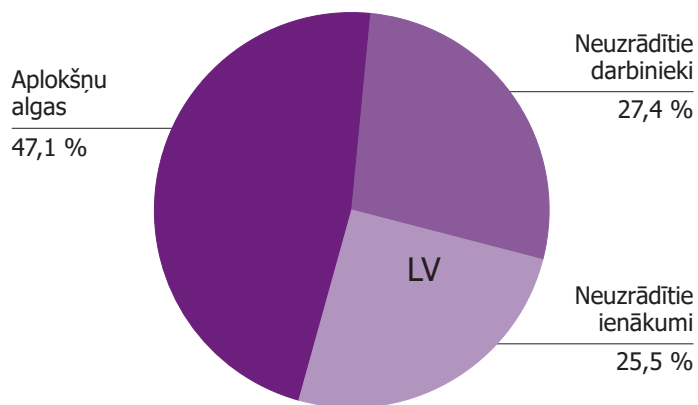
	2025–2024	2025	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018
LV	+0,4 (-1,9 2,5)	21,8 (19,3 24,2)	21,4 (18,7 24,2)	22,9 (20,2 25,5)	26,5 (24,5 28,5)	26,6 (24,9 28,3)	25,5 (23,6 27,4)	23,9 (21,4 26,3)	24,2 (21,5 26,8)
LT	-1,1 (-3,1 1,0)	23,6 (21,3 25,9)	24,7 (22,1 27,3)	26,4 (23,1 29,7)	25,8 (22,2 29,5)	23,1 (20,6 25,7)	20,4 (18,4 22,3)	18,2 (16,5 19,9)	18,7 (17,0 20,4)
EE	+1,4 (-0,5 3,3)	20,8 (18,7 23,0)	19,5 (17,1 21,8)	17,9 (15,6 20,2)	18,0 (15,3 20,7)	19,0 (16,1 21,9)	16,5 (14,3 18,8)	14,3 (12,3 16,3)	16,7 (14,5 18,8)

	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
LV	22,0 (19,6 24,5)	20,7 (18,0 22,6)	21,3 (19,0 23,7)	23,5 (20,5 26,6)	23,8 (20,7 26,9)	21,1 (18,5 23,6)	30,2 (27,6 32,7)	38,1 (35,9 40,3)	36,6 (34,3 38,9)
LT	18,2 (16,1 20,4)	16,5 (14,8 18,3)	15,0 (13,8 16,3)	12,5 (11,0 13,9)	15,3 (13,6 17,1)	18,2 (16,4 20,1)	17,1 (15,2 19,0)	18,8 (16,9 20,6)	17,7 (15,8 19,7)
EE	18,2 (16,1 20,3)	15,4 (13,1 17,8)	14,9 (12,4 17,4)	13,2 (11,3 15,1)	15,7 (13,5 17,9)	19,2 (16,6 21,9)	18,9 (16,8 20,9)	19,4 (18,0 20,8)	20,2 (18,7 21,7)

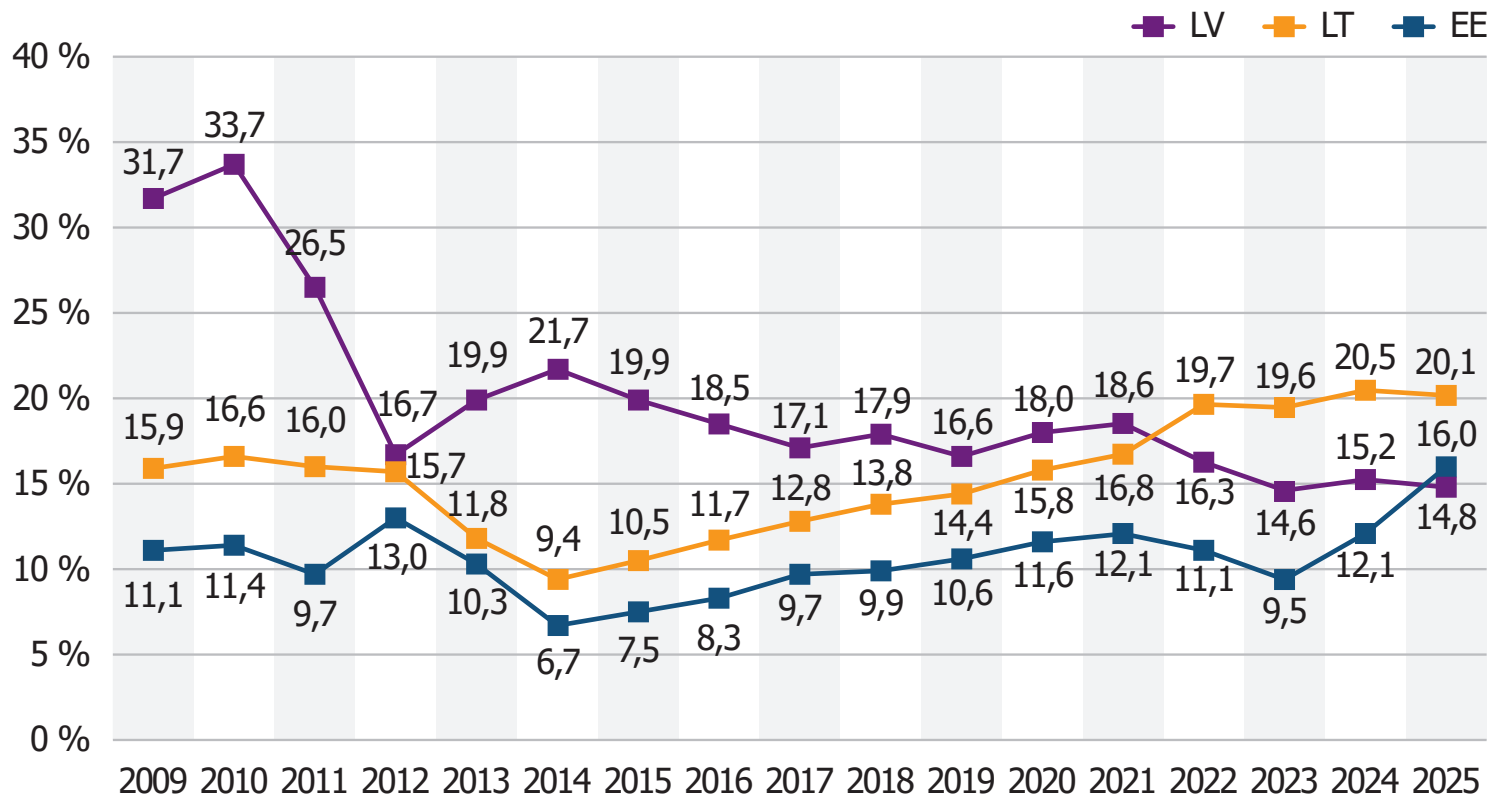
Ēnu ekonomikas dinamika Baltijas valstīs (% no IKP) 2009.–2025. gadā

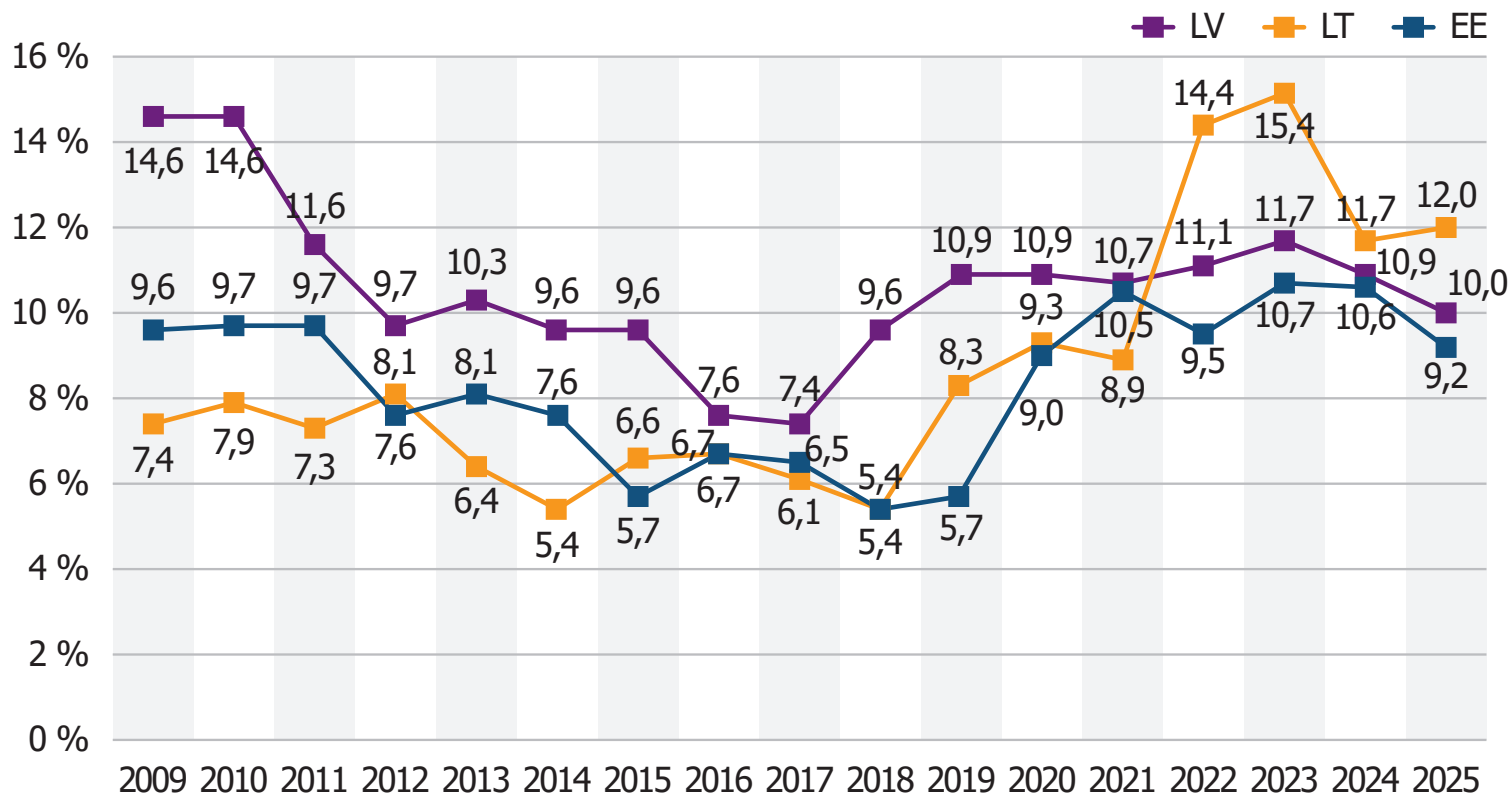
Ēnu ekonomiku veidojošās komponentes 2025. gadā

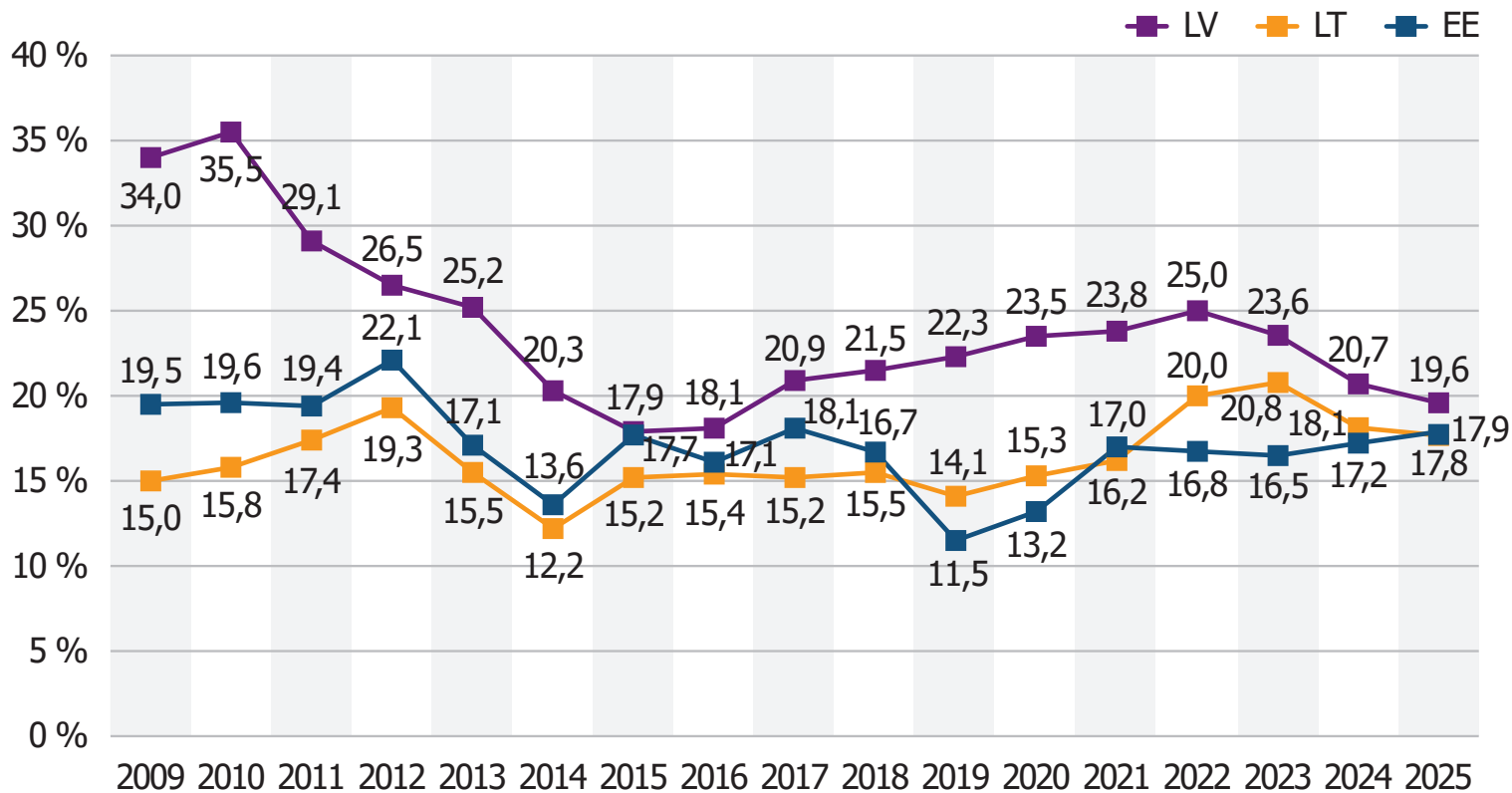
Ienākumu neuzrādīšanas apjoms 2009.–2025. gadā (vidējā ienākumu daļa %, kuru uzņēmumi slēpj no valsts)

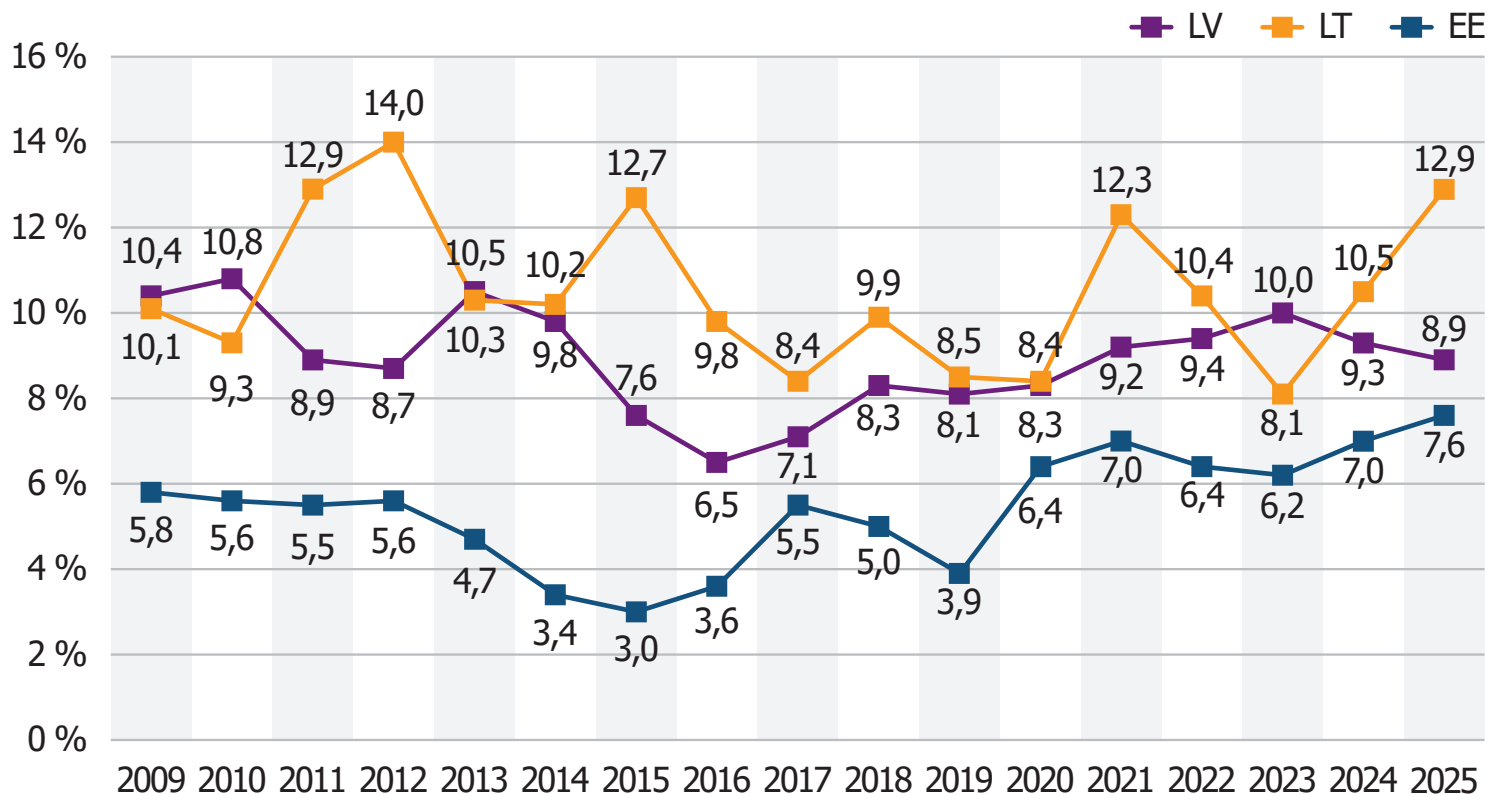
Darbinieku neuzrādīšanas apjoms 2009.–2025. gadā (vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma)

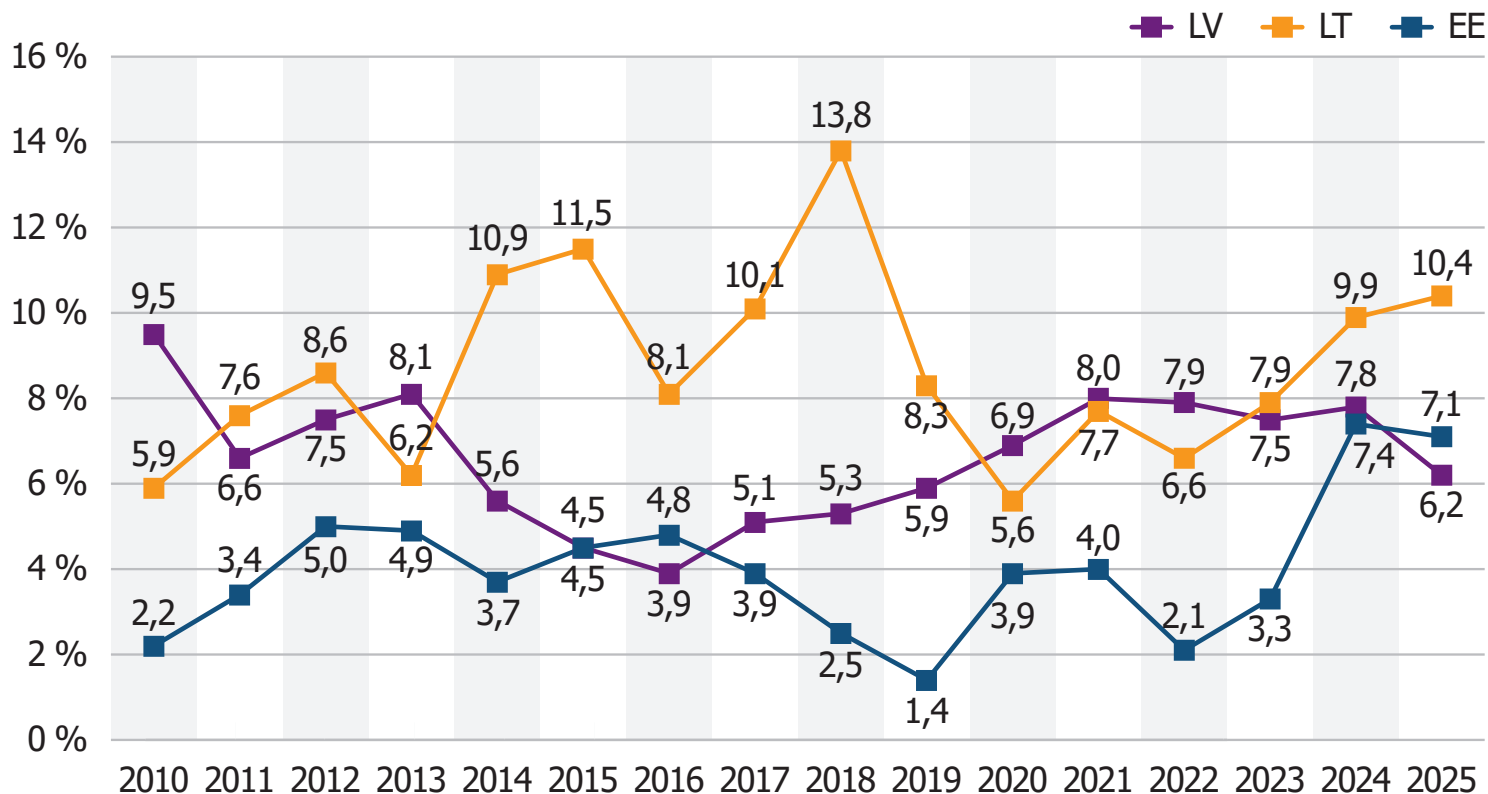
Aplokšņu algu apjoms 2009.–2025. gadā (vidējā algas daļa %, kuru uzņēmēji reāli maksā, bet slēpj no valsts)

% no maksājumiem, lai 'nokārtotu lietas' 2009.–2025. gadā (% no ienākumiem, ko uzņēmumi vidēji maksā 'kukuļos')

% no līguma summas, lai nodrošinātu valsts pasūtījumu 2010.–2025. gadā

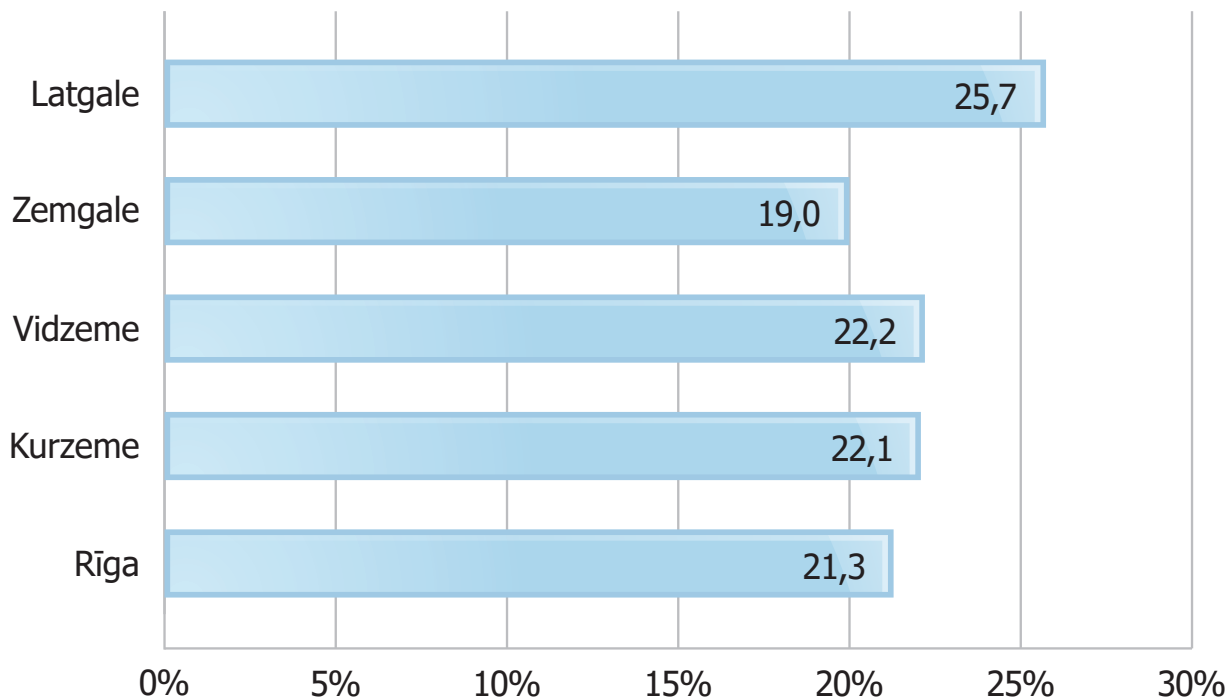

% no kopējā preču vai pakalpojumu daudzuma, ko sniedz neregistrētie uzņēmumi 2013.–2025. gadā

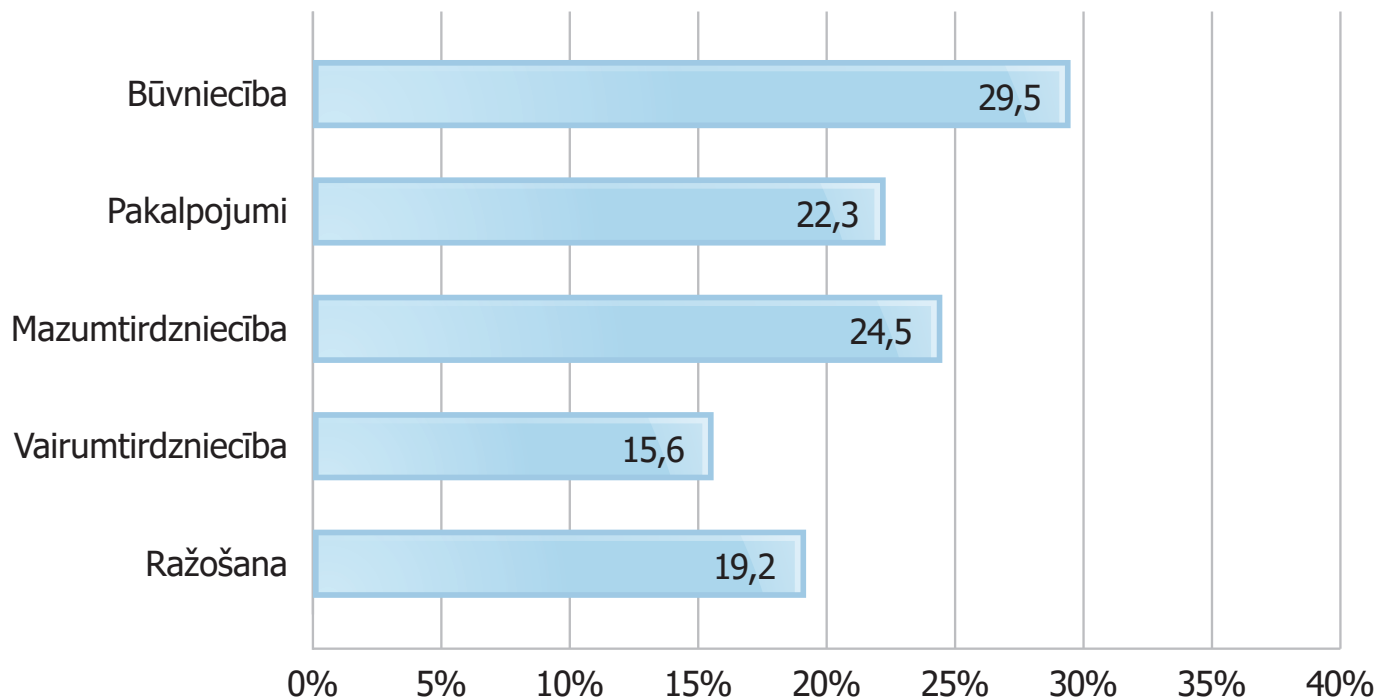
	Latvija	Lietuva	Igaunija
2025. gads	10,3 (8,6 12,1)	11,1 (9,6 12,6)	8,6 (7,2 10,0)
2024. gads	10,1 (8,4 11,9)	9,4 (8,0 10,9)	8,6 (7,0 10,1)
2023. gads	8,8 (7,3 10,4)	8,4 (6,9 9,9)	6,5 (5,3 7,8)
2022. gads	8,5 (7,2 9,9)	9,5 (7,8 11,2)	6,3 (5,0 7,6)
2021. gads	8,6 (7,5 9,7)	9,0 (7,5 10,6)	6,7 (5,4 8,0)
2020. gads	8,4 (6,7 9,2)	6,2 (4,9 7,4)	4,0 (3,1 5,0)
2019. gads	8,0 (6,7 9,2)	9,2 (7,8 10,6)	4,0 (3,0 5,1)
2018. gads	8,6 (7,3 10,1)	10,0 (8,8 11,3)	6,4 (5,0 7,9)
2017. gads	6,5 (5,3 7,8)	8,6 (7,5 9,8)	7,0 (5,7 8,5)
2016. gads	5,3 (4,1 6,5)	8,4 (7,5 9,4)	6,1 (5,1 7,1)
2015. gads	5,2 (4,1 6,3)	7,3 (6,5 8,1)	5,8 (4,5 7,1)
2014. gads	5,6 (4,5 6,7)	5,2 (4,5 6,0)	6,3 (4,5 8,2)
2013. gads	5,4 (4,2 6,6)	6,2 (5,3 7,1)	7,6 (5,4 9,9)

Ēnu ekonomika reģionos, sektoros, dažāda lieluma uzņēmumos

Ēnu ekonomikas lielums (% no IKP) Latvijas reģionos (2025. gadā)

Ēnu ekonomikas lielums Latvijā (% no IKP) nozaru dalījumā (2025. gadā)

Iesaistīšanās ēnu ekonomikā

- Mazāki uzņēmumi (pēc nodarbināto skaita) iesaistās ēnu ekonomikā vairāk kā lielle uzņēmumi
- Jaunāki uzņēmumi iesaistās ēnu ekonomikā vairāk kā salīdzinoši vecāki uzņēmumi

Galvenie ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori

Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

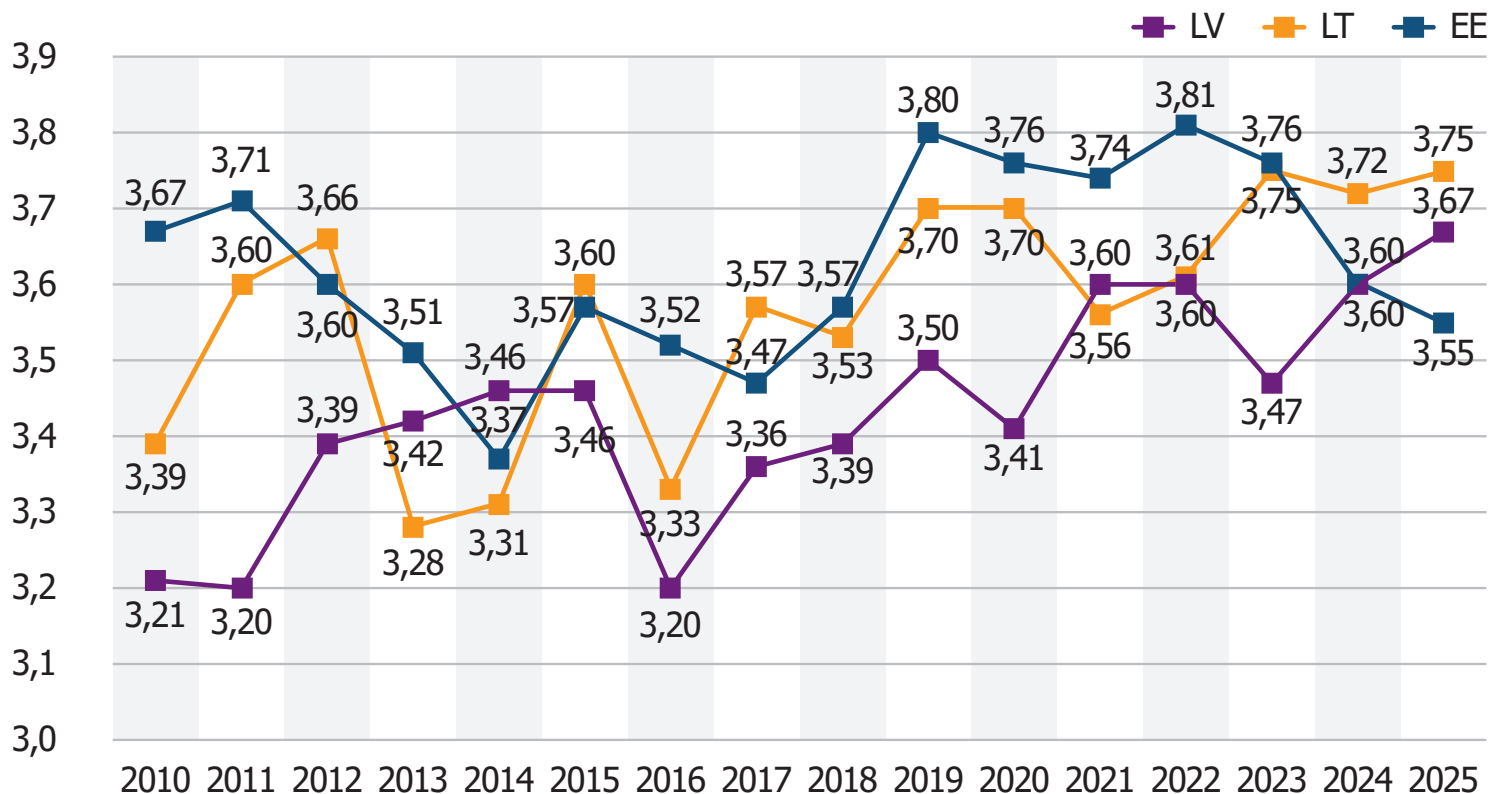
- Lielāka iespēja tikt piekertiem nemaksājot nodokļus un būtiskākas sekas → mazāka uzņēmēju iesaistīšanās ēnu ekonomikas darbībā

Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

- Neapmierinātība → vairāk ēnu darbība
- Iesaistīšanos ēnu ekonomikā visvairāk ietekmē neapmierinātība:
 - ▶ Ar biznesa likumdošanu (stiprākais efekts)
 - ▶ Ar VID darbu
 - ▶ Ar nodokļu politiku
 - ▶ Ar valdības atbalstu (vājākais efekts)

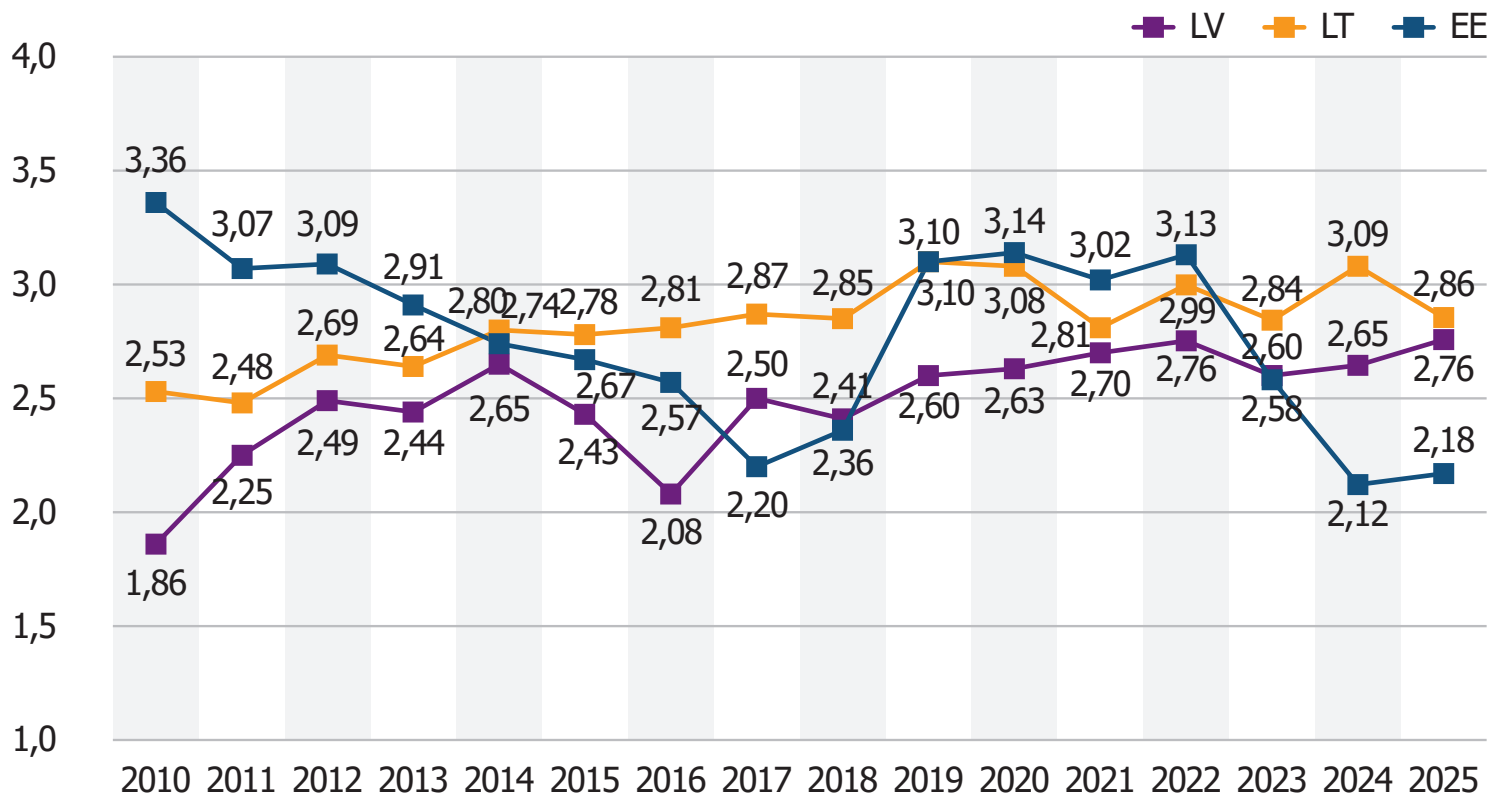
Apmierinātība ar VID 2010.–2025. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

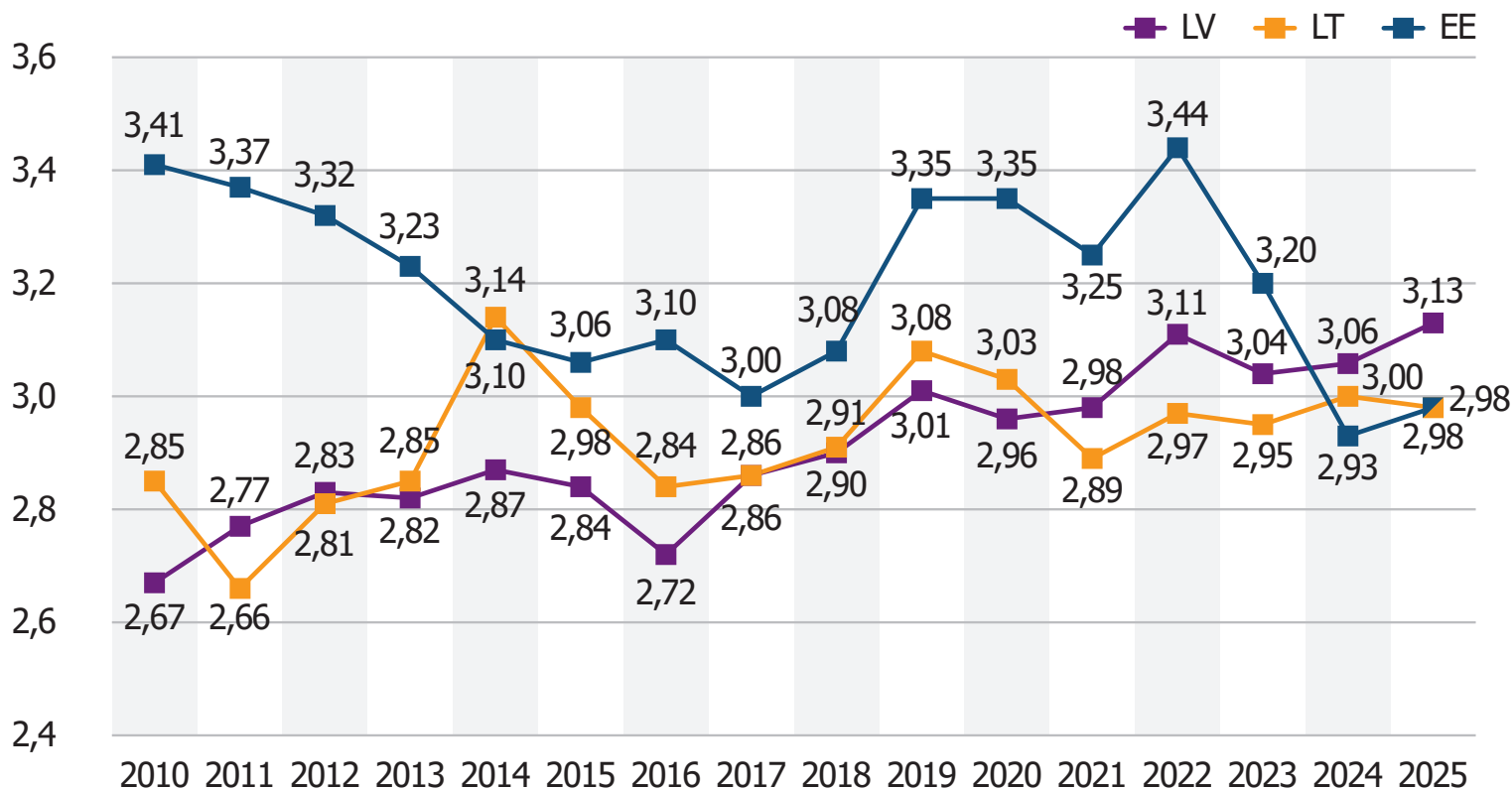
Apmierinātība ar valdības nodokļu politiku 2010.–2025. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

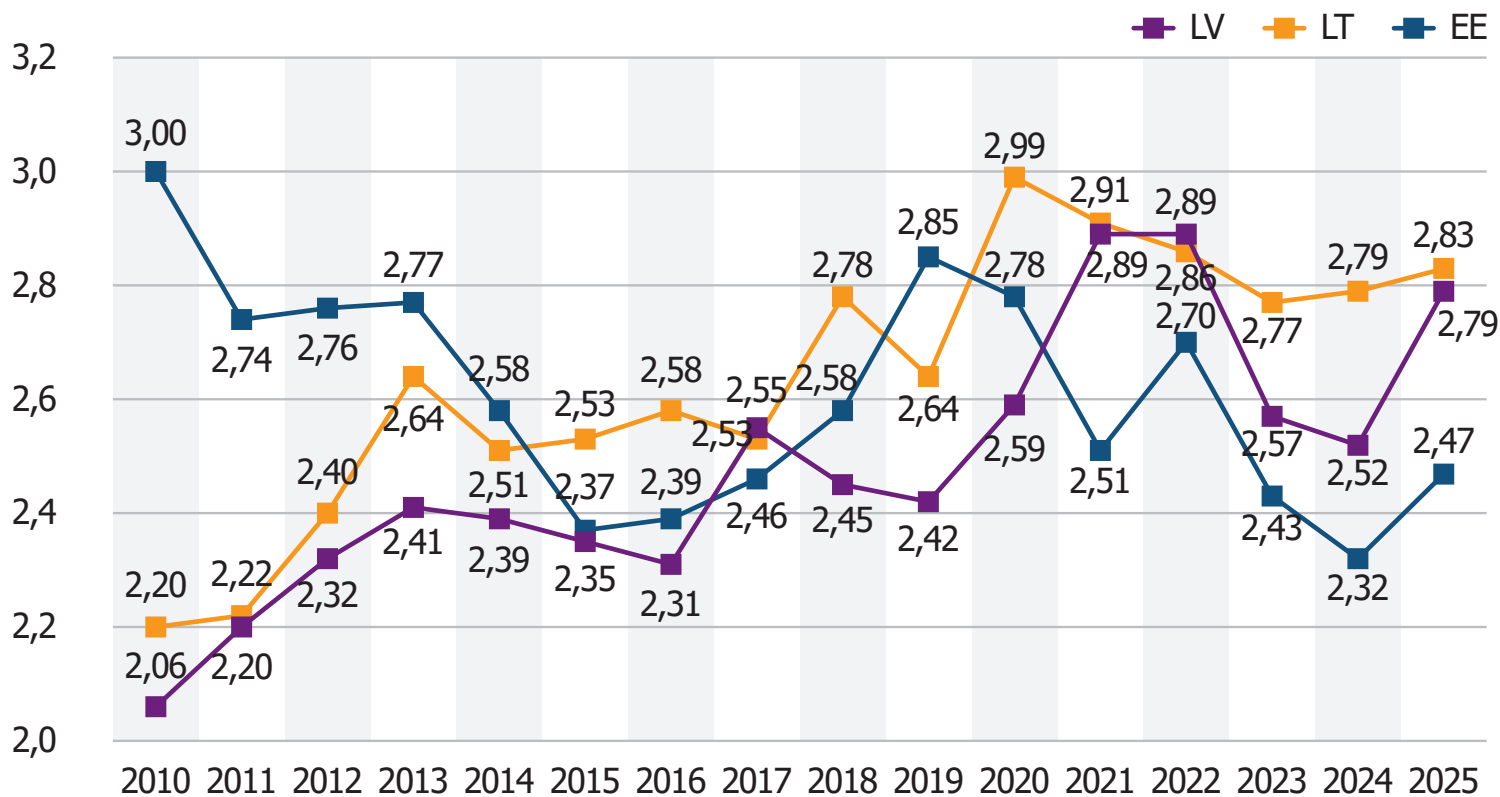
Apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti 2010.–2025. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

Apmierinātība ar valdības atbalstu uzņēmējiem 2010.–2025. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

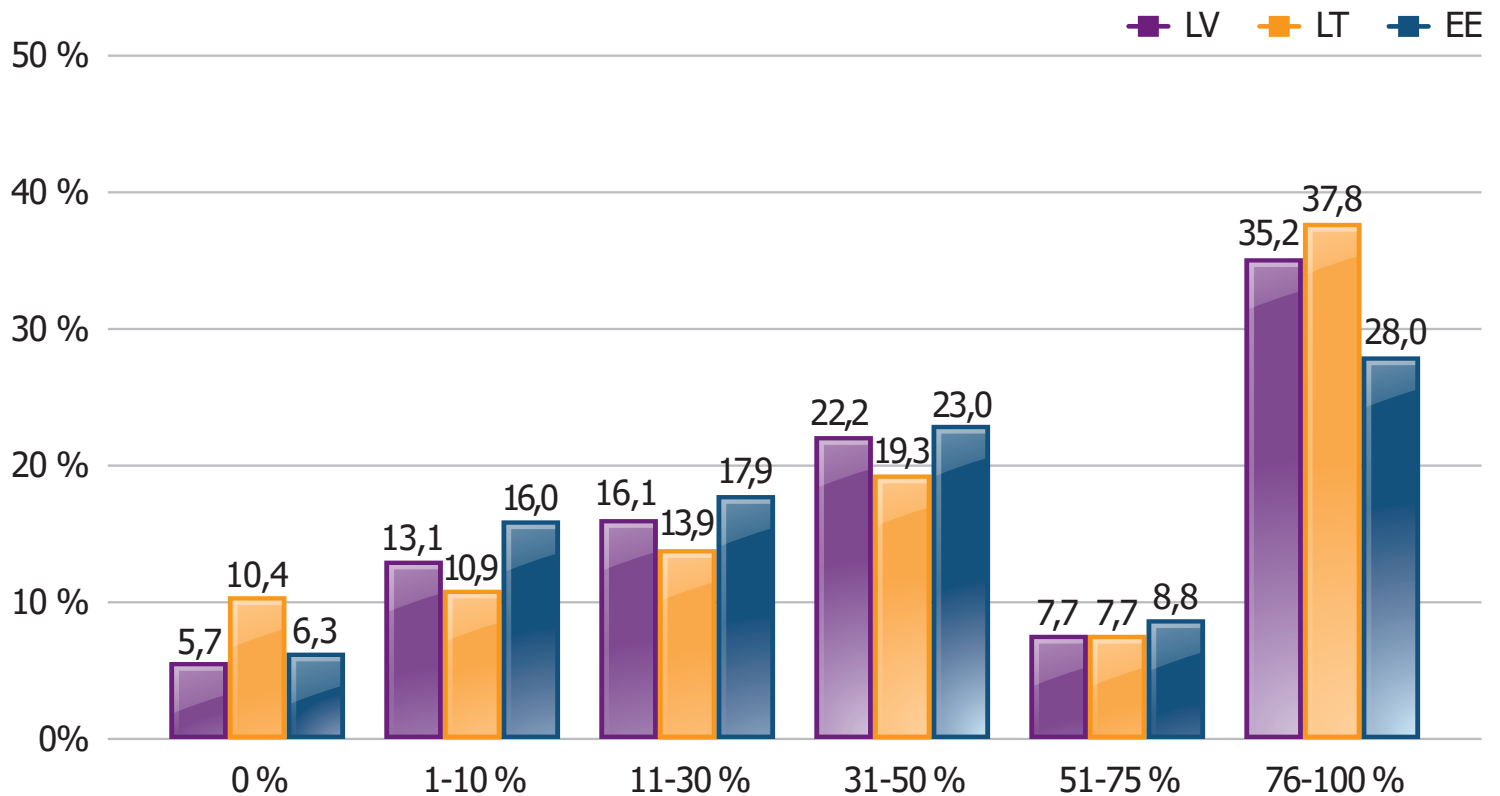

Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

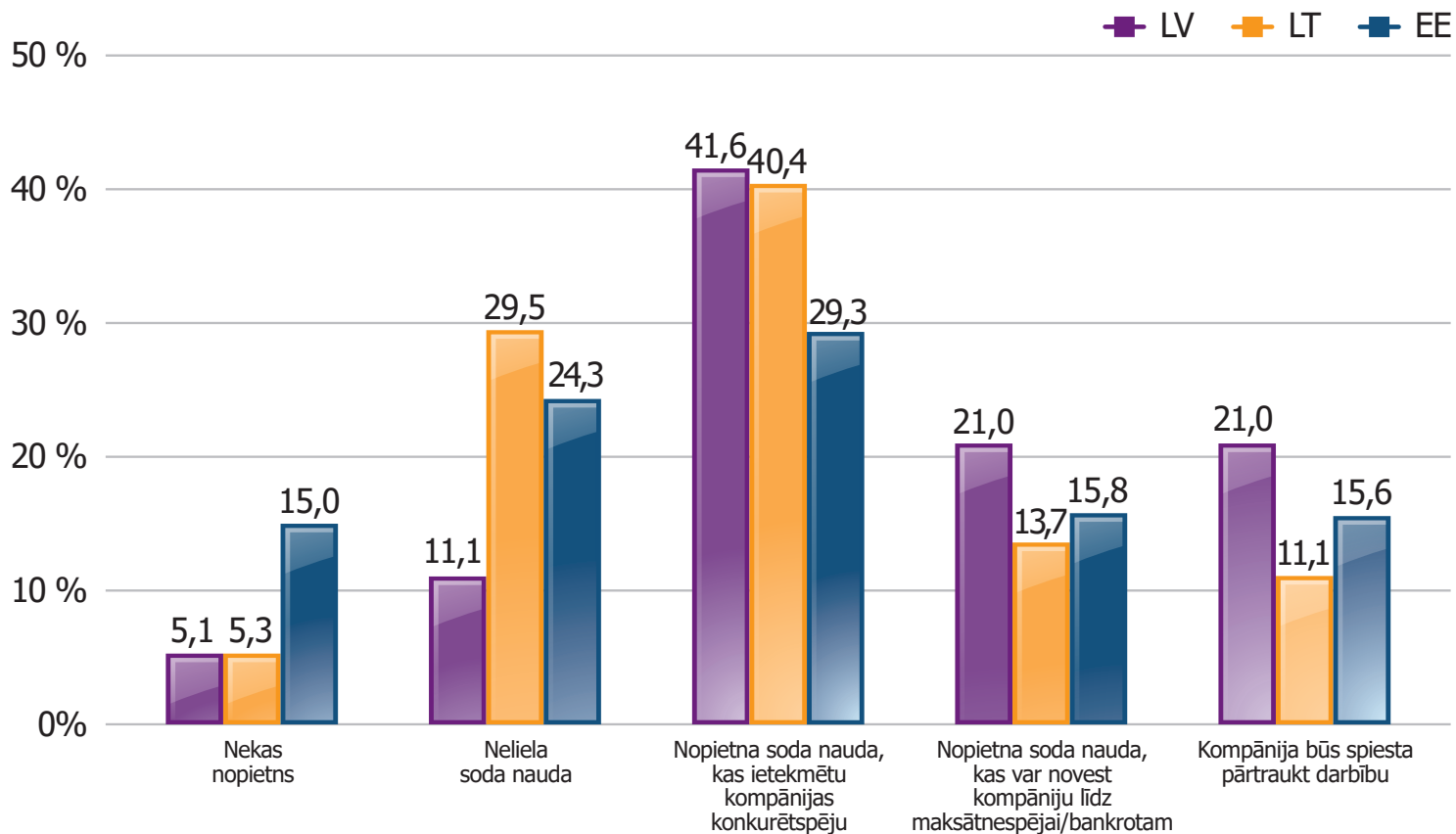
- Lielāka tolerance pret iesaistīšanos ēnu ekonomikā →
lielāka iesaiste ēnu ekonomikā

Varbūtība tikt "noķertam", ja kompānija maksā aplokšņu algas.

Skalā 1—100%. Atbilžu sadalījums, 2025. gads.

Kādas būtu sekas, ja kompānija Jūsu nozarē tiktu piekerta par nepatiesu rādījumu sniegšanu?

Kāpēc daži uzņēmēji izvairīšanos no nodokļiem uzskata par nepieņemamu, bet citi tajā pašā valstī to uzskata par attaisnojamu?

Nodokļu morāle — iekšējā vēlme ievērot nodokļu saistības — ir kļuvusi par būtisku jēdzienu, lai izprastu plaisu starp likumā noteiktajām nodokļu saistībām un faktisko nodokļu maksāšanas uzvedību.

Tā tiek mērīta kā ēnu ekonomikas attaisnojamības uztvere: jo zemāka attaisnojamība, jo augstāka nodokļu morāle (Torgler, 2007). Aptaujas jautājums: vai ir attaisnojami izvairīties no nodokļu maksāšanas, ja ir iespēja? Mērīts skalā no 1-5, kur 1 nozīmē "pilnībā nepiekrītu", bet 5 — "pilnībā piekrītu".

Latvija

- N = 507
- 46% izvairīšanās no nodokļiem nav šādi attaisnojama (augsta nodokļu morāle, "1")
- 44% dažkārt uzskata par attaisnojamu ("2", "3")
- 10% lielā mērā uzskata par attaisnojamu (zema nodokļu morāle, "4-5")

Lietuva

- N = 504
- 56% izvairīšanās no nodokļiem nav šādi attaisnojama (augsta nodokļu morāle, "1")
- 32% dažkārt uzskata par attaisnojamu ("2", "3").
- 12% lielā mērā uzskata par attaisnojamu (zema nodokļu morāle, "4-5")

Igaunija

- N = 502
- 56% izvairīšanās no nodokļiem nav šādi attaisnojama (augsta nodokļu morāle, "1")
- 40% dažkārt uzskata par attaisnojamu ("2", "3").
- 4% lielā mērā uzskata par attaisnojamu (zema nodokļu morāle, "4-5")

Baiba Renerte un Arnis Sauka (2026, recenzēšanas procesā)

Vai nodokļu morāle vairāk ir atkarīga no cilvēkiem apkārt vai no sistēmas, kurā viņi darbojas?

Izplatīts pieņēmums/MĪTS: "Atrodi pareizos paraugus (paraugpersonas), un morāle sekos."

Līderības teorija: ētisko uzņēmumu kultūru uztur redzami paraugi, nevis anonīmas sistēmas. Politikas fokuss: vadītāju publiski solījumi, ētikas apmācības, redzami līderi kā paraugi.

Ko rāda dati. Mēs izvērtējam, vai uzņēmēju priekšstati par viņu nozares ētisko kultūru nodokļu jomā ir saistīti ar izvairīšanās no nodokļiem attaisnošanu, izmantojot aptaujas jautājumus, kas pielāgoti no Korporatīvo ētisko tikumu modeļa (Kaptein, 2008).

REALITĀTE: Baltijā pārmaiņas vairāk rada sistēmas nekā paraugpersonas.

Izvairīšanās no nodokļiem ir mazāk pieņemama nozarēs, kur uzņēmēji redz, ka:

- Ekspektācijas ir skaidras — pastāv nepārprotami nodokļu ievērošanas standarti (skaidrība)
- Prakses ir caurskatāmas — ir grūti krāpties, nepaliekot nepamanītam (caurspīdīgums)
- Noteikumu ievērošana ir kopīga norma — uzņēmumi patiesi atbalsta cits citu nodokļu maksāšanā (atbalstoša vide)
- Pārkāpumiem ir reālas sekas — pārkāpumi tiek pamanīti un sodīti (atbildība)

Mazāka nozīme ir tam, vai:

- Nozares līderi personīgi rāda labu piemēru (līderu paraugfunkcija)
- Nozares kolēģi uzvedas ētiski (konkurentu paraugfunkcija)
- Noteikumu ievērošana šķiet praktiski iespējama (realizējamība)

Paraugfunkcija un realizējamība pašas par sevi ir saistītas ar nodokļu morāli, taču tās neko būtiski nepievieno sistēmiskajiem faktoriem — sistēma ir svarīgāka par piemēru.

Apvienotajā izlasē N = 1461; rezultāti atkārtoti apstiprināti arī Latvijas, Lietuvas un Igaunijas datos, izmantojot sakārtoto logitu, klasteru ziņā robustas standartkļūdas un jaukto efektu modeļus; **Baiba Renerte** un **Arnīs Sauka** (2026, recenzēšanas procesā)

Vai izvairīšanās no nodokļiem izplatās horizontāli?

Izplatīts pieņēmums/MĪTS: "Ja mani konkurenti krāpjas ar nodokļiem, tad arī es tā darīšu."

Sliktā līdzsvara teorija: ja visi apkārt izvairās no nodokļiem, arī tu, visticamāk, darīsi to pašu; neievērošana ir "lipīga" un izplatās. Politikas fokuss: sociālo normu kampaņas, uzsverot, cik daudzi tomēr ievēro noteikumus.

Ko rāda dati. Mēs lūdzām uzņēmējiem novērtēt, cik attaisnojama būtu izvairīšanās no nodokļiem dažādos arvien smagākos reālās dzīves scenārijos — vairāk nozares kolēģu krāpjas, vājāka kontrole un sekas, lielāka valsts līdzekļu izšķērdēšana. Katrs scenārijs šajā vinješu eksperimentā tika virzīts no maigākās līdz ekstrēmākajai versijai.

REALITĀTE: Baltijas uzņēmēji visvairāk seko valsts piemēram.

Valsts līdzekļu izšķērdēšana ir daudz graujošāka nekā konkurentu krāpšanās vai kontroles stiprums. Uzņēmēji lielā mērā pielāgo savu nodokļu disciplīnu tam, kā valsts hipotētiski izmanto viņu naudu.

Vairāk konkurentu krāpjas

No "gandrīz neviens" līdz "gandrīz visi" izvairās no nodokļiem:

Nav konsekventa efekta. Neatkarīgi no tā, vai gandrīz neviens vai gandrīz visi apkārt krāpjas, tas salīdzinoši maz ietekmē uzņēmēju attieksmi. "Horizontāla izplatīšanās" netiek viennozīmīgi apstiprināta.

Vājš kopējais efekts **+0.008 punkti**, bez konsekventas tendences starp valstīm (LV +0.10; LT -0.22; EE +0.16; pozitīvs Latvijā un Igaunijā, negatīvs(!) Lietuvā).

Kontrole vājinās

No "vienmēr pieķer" līdz "nekad nepieķer":

Mērens un konsekvents efekts visās trīs valstīs. Seku iestāšanās ticamībai ir nozīme, taču tas nav galvenais faktors.

Mērens kopējais efekts **+0.22 punkti**, konsekvents visās valstīs (LV +0.16; LT +0.23; EE +0.27).

Valsts izšķērdē nodokļu ieņēmumus

No "izšķērdē gandrīz neko" līdz "izšķērdē gandrīz visu":

Pārliecinoši spēcīgākais efekts, pilnīgi konsekvents visās valstīs. Valsts izšķērdība ir dominējošais faktors, kas ievērojami pārspēj gan konkurentu krāpšanos, gan kontroles stiprumu. "Vertikālā reciprocitāte" tiek apstiprināta.

Spēcīgs efekts **+0.80 punkti**, pilnīgi konsekvents visās trīs valstīs (LV +0.80; LT +0.78; EE +0.81).

Vinješu eksperimenta eskalācija: tie paši 1461 uzņēmēji novērtēja attaisnojamību arvien smagākos reālās dzīves apstākļos visos trīs scenārijos; **Baiba Renerte** un **Arnīs Sauka** (recenzēšanas procesā).

Vai uztvertā nozares ētiskā kultūra var kompensēt šķietamus valsts trūkumus?

Izplatīts pieņēmums/MĪTS: "Ētikas kampaņas un apmācības ir galvenais instruments nodokļu disciplīnas uzlabošanai."

Politikas fokuss: ētikas apmācības, informēšanas kampaņas un noteikumu ievērošanas normu popularizēšana, balstoties pieņēmumā, ka zināšanas un sociālais piemērs nosaka uzvedību.

Ko rāda dati. Lai to izvērtētu, mēs apvienojām iepriekšējā slaida vinješu scenārijus ar katra uzņēmēja uztverto nozares ētiskās kultūras novērtējumu, pētot, vai uzņēmēji no nozarēm ar spēcīgāku ētisko kultūru atšķirīgi reaģē uz tiem pašiem nelabvēlīgajiem apstākļiem.

REALITĀTE: strukturālā ētika darbojas kā buferis, kad valsts šķietami nepilda savu daļu.

Ar informēšanas kampaņām vien nepietiks — nepieciešamas atbildības struktūras un kopīgas normas. Un tieši šīs struktūras palīdz mazināt arī hipotētiskas fiskālās reciprocitātes trūkuma sekas.

Atbildības mehānismi mazina šķietamās valsts izšķērdības ietekmi:

Ja nozarēs pastāv spēcīga atbildība — kur izvairīšanās no nodokļiem rada reālas sekas — uzņēmēji ir ievērojami mazāk jutīgi pret hipotētisku valsts izšķērdību.

Izšķērdība samazina nodokļu morāli par +0.98 punktiem nozarēs ar zemu atbildību, salīdzinot ar +0.59 punktiem nozarēs ar augstu atbildību.

Savstarpējs atbalsts mazina vājas kontroles ietekmi:

Ja nozarēs pastāv patiesa kolektīva apņemšanās ievērot noteikumus, uzņēmēji ir nedaudz mazāk jutīgi pret vāju valsts kontroli.

Vāja kontrole palielina toleranci pret izvairīšanos no nodokļiem par +0.25 punktiem nozarēs ar zemu savstarpējo atbalstu, bet tikai par +0.15 punktiem nozarēs ar augstu savstarpējo atbalstu; efekts ir mazāks nekā atbildības gadījumā.

OLS mijiedarbības, abas apstiprinātas ar jaukto efektu modeļiem, N = 1461 respondents. "Atbildība × izšķērdība" statistiski nozīmīga Latvijā un Lietuvā; robežlīmenī Igaunijā. "Atbalsts × kontrole" statistiski nozīmīgs tikai apvienotajā analizē;

Baiba Renerte un **Arnis Sauka** (2026, recenzēšanas procesā).

Tātad — kas patiesībā būtu jādara?

Valsts vadībai

- Skaidri un caurskatāmi uzrādīt, kā tiek izlietota nodokļu nauda — uztvertā izšķērdība ir spēcīgākais valsts puses faktors, kas ietekmē attieksmi pret izvairīšanos no nodokļiem.
- Uzticama kontrole un sekas ir svarīgas, taču tās nevar aizstāt fiskālo leģitimitāti.
- Atzīt nozares līmeņa normas kā politikas instrumentu — tās izmērāmi mazina hipotētisku valsts neizdarību radīto kaitējumu.

Nozares asociācijām

- Publicēt skaidrus, nozarei specifiskus nodokļu disciplīnas standartus — skaidras ekspektācijas ir tieši saistītas ar biedru nodokļu morāli.
- Veidot savstarpējas atbildības mehānismus — kopīga apņemšanās ievērot noteikumus ir spēcīgs prognozētājs.
- Ieviest uzticamas iekšējās sankcijas — nozarēs ar spēcīgu sankciju kultūru ir augstāka nodokļu morāle pat tad, kad valsts hipotētiski pievīl.

Uzņēmumu pārstāvjiem

- Jūsu nodokļu morāli ietekmē nozares normas, ne tikai jūsu pašu vērtības vai konkurentu rīcība.
- Nozares ētiskais klimats ir būtisks faktors, kas prognozē attieksmi pret nodokļu disciplīnu neatkarīgi no valsts, kurā uzņēmums darbojas.
- Nozarē dominējošās ētiskās normas ietekmē to, kā tās dalībnieki reaģē, pasliktinoties apstākļiem — padarot normu kvalitāti par stratēģisku, ne tikai reputācijas jautājumu.

Nozares ētiskā kultūra ir gan tiešs nodokļu morāles virzītājspēks, gan aizsargs pret tās eroziju situācijās, kad publiskās institūcijas šķietami nespēj pilnvērtīgi darboties.

Tā atrodas starp makrolīmeņa reformām un individuālu (mikrolīmeņa) pārlicināšanu, un uz to iespējams iedarboties jau tagad: nozares normas var veidot, publicēt un uzturēt cilvēki šajā telpā.

Baiba Renerte un Arnis Sauka (2026, recenzēšanas procesā)

Pētījuma kopsavilkums

SSE Riga ģēnu ekonomikas indeksa Baltijas valstīs mērķis ir mērīt ģēnu ekonomikas apjomu un analizēt uzņēmēju iesaistīšanās ģēnu ekonomikā ietekmējošos faktoros Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Mēs izmantojam jēdzienu „ģēnu ekonomika”, runājot par reģistrētu uzņēmumu ienākumiem no visām legāli saražotajām precēm un pakalpojumiem, kas tiek apzināti slēpti no valsts iestādēm. Indekss tiek publicēts kopš 2010. gada, lai nodrošinātu politikas veidotājus ar informāciju datus balstītu lēmu pieņemšanai, kā arī veicinātu dziļāku sabiedrības izpratni par uzņēmējdarbības procesiem Baltijas valstīs.

Ģēnu ekonomikas indekss tiek aprēķināts balstoties uz Tāļa Putniņa un Arņa Saukas izstrādāto metodoloģiju, kas publicēta 2015. gadā žurnālā *Journal of Comparative Economics*. Indekss tiek veidots, izmantojot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas uzņēmumu vadītāju aptaujas. Aptaujās tiek pielietoti vairāki datu vākšanas paņēmieni, kuri izrādījušies efektīvi iepriekšējos pētījumos iespējami ticamāku atbilžu iegūšanai. Lai aprēķinātu ģēnu ekonomikas lielumu procentos no IKP, indeksā ir iekļauti aprēķini par neuzrādītajiem biznesa ienākumiem, neregistrētajiem vai slēptajiem darbiniekiem, kā arī aplokšņu algām. Papildus Baltijas valstīm, šī metode ir pielietota ģēnu ekonomikas lieluma aprēķināšanai un ietekmējošo faktoru analīze arī citās valstīs, t.sk., Ukrainā, Moldovā, Rumānijā, Polijā, Kirgizstānā, Gruzijā, Krievijā un Kosovā.

Šajā pētījumā galvenā uzmanība pievērsta aplēsēm par ģēnu ekonomiku 2025. gadā un ģēnu ekonomikas tendencēm Baltijas valstīs 2009.–2025. gadā. Pētījumā arī analizēti galvenie faktori, kuri ietekmē uzņēmēju iesaistīšanos ģēnu ekonomikā.

Pētījuma kopsavilkums

Atbilstoši mūsu aprēķiniem, ēnu ekonomikas apjoms Latvijā no 2016.-2022. gada, ar nelielu izņēmumu 2019. gadā, ir bijis ar pieaugošu tendenci: 20,7% no IKP 2016. gadā, 22,0% 2017. gadā un 24,2% no IKP 2018. gadā, 23,9% no IKP 2019. gadā. 2020. gadā ēnu ekonomika Latvijā pieauga līdz 25,5% no IKP, 2021. gadā sasniedza 26,6% no IKP, bet 2022. gadā: 26,5% no IKP. 2023. gadā ēnu ekonomika Latvijā samazinājās līdz 22,9% no IKP, bet 2024. gadā līdz 21,4% no IKP. Savukārt Lietuvā ēnu ekonomikas apjoma pieaugums, gandrīz katru gadu vērojams no 2014. līdz pat 2023. gadam. Proti, Lietuvā: 2014. gadā tas bija 12,5% no IKP, pieaugot līdz 18,2% 2019. gadā, un, attiecīgi, 20,4%, 23,1%, 25,8% un 26,4% no IKP 2020., 2021., 2022. un 2023. gados. 2024. gadā ēnu ekonomika Lietuvā samazinājās, sasniedzot 24,7% no IKP. Igaunijā, atbilstoši mūsu datiem, ēnu ekonomikas apjoms ir bijis mainīgs- tam gan pieaugot, gan samazinoties. Piemēram, 2014. gadā, ēnu ekonomikas apjoms Igaunijā bija 13,2% no IKP, 2015. gadā: 14,9% no IKP, bet 2017. gadā: 18,2% no IKP, 2020. gadā: 16,5% no IKP, 2024. gadā: 19,5% no IKP.

Atbilstoši jaunākajiem ēnu ekonomikas indeksa datiem, ēnu ekonomikas apjoms Latvijā 2025. ir nedaudz pieaudzis, līdz 21,8% no IKP, kas ir par 0,4 procentpunktiem vairāk, salīdzinājumā ar 2024. gadu. Ēnu ekonomikas pieaugums 2025. gadā ir vērojams arī Igaunijā: par 1,4 procentpunktiem, salīdzinājumā ar 2024. gadu, sasniedzot 20,8% no IKP. Igaunijā šis ir augstākais ēnu ekonomikas apjoma rādītājs valstī kopš 2009. gada, kad uzsākām veikt ēnu ekonomikas mērījumus Baltijas valstīs. Lietuvā, 2025. gadā, ēnu ekonomika ir samazinājusies līdz 23,6%, jeb par -1,1 procentpunktiem salīdzinājumā ar gadu iepriekš.

Pētījuma kopsavilkums

Kopumā dati norāda, ka turpinās ēnu ekonomikas apjoma konverģence visās 3 Baltijas valstīs, sekojot pagājušā gada tendencei - augstākais ēnu ekonomikas apjoms Lietuvā kur tā mazinās, bet zemākais Igaunijā, kur ēnu apjoms pieaug. Tomēr jaunākie rezultāti arī neuzrāda būtiskas izmaiņas ēnu ekonomikas apjomā nevienā no Baltijas valstīm. Viens no iespējamajiem izskaidrojumiem šādām tendencēm ir, ka tās ēnu ekonomikas mazināšanas iniciatīvas, kas ieviestas iepriekš un, iespējams, ir veicinājušas ēnu apjoma samazināšanos iepriekšējos gados, jau ir devušas maksimālu efektu. Tāpēc, kā rāda dati, bez turpmākām un/ vai jaunām politikas iniciatīvā mēs nevaram gaidīt sekojošus uzlabojumus. Iespējams, ka būtisku izmaiņu ēnu ekonomikas apjomos Baltijas valstīs nav lielu izmaiņu nav arī tāpēc, ka gan Covid-19, gan Krievijas kara Ukrainā sekas jau bija atstājušas ietekmi uz ēnu ekonomikas apjomu iepriekšējos gados, bet 2025. gada Irānas/naftas krīzes sekas vēl nav jūtamas.

Ēnu ekonomikas indeksa pētījuma rezultāti liecina, ka Latvijā, Igaunijā un arī Lietuvā nozīmīgākā ēnu ekonomikas komponente 2025. gadā, tāpat kā 2024. gadā bija aplokšņu algas. Latvijā aplokšņu algas, no kopējās ēnu ekonomikas, veidoja 47.1% (50.0% 2024. gadā, 48.2% 2023. gadā), Igaunijā: 43.7% (43.9% 2024. gadā, 45.3% 2023. gadā), bet Lietuvā 36.6% (36.9% 2024. gadā, 35.5% 2023. gadā). Neuzrādītie ieņēmumi Latvijā 2025. gadā sastādīja 25.5% (24.6% 2024. gadā, 25.8% 2023. gadā) no kopējās ēnu ekonomikas, bet neuzrādīto darbinieku komponente: 27.4% (27.4% 2024. gadā, 26.0% 2023. gadā). Neuzrādītie darbinieki, Igaunijā, 2025. gadā, bija 24.7% (30.2% 2024. gadā, 32.0% 2023. gadā) no kopējās ēnu

Pētījuma kopsavilkums

ekonomikas, bet neuzrādītie ieņēmumi: 31.6% (25.9% 2024. gadā, 22.7% 2023. gadā). Savukārt Lietuvā, neuzrādītie ieņēmumi 2025. gadā sastādīja 35.4% no kopējās ēnu ekonomikas (36.8% 2024. gadā, 34.5% 2023. gadā), bet neuzrādīto darbinieku komponente: 28.0% (26.3% 2024. gadā, 30.0% 2023. gadā).

2025. gadā, salīdzinājumā ar 2024. gadu, gan Latvijā, gan Lietuvā turpinās vidējās algas daļas (%), ko uzņēmēji slēpj no valsts, jeb aploksņu algu samazinājums. Proti, Latvijā aploksņu algas samazinājās par 1,1 procentpunktiem un sasniedza 19,6%, bet Lietuvā: par 0.3 procentpunktiem, sasniedzot 17,8%. Savukārt Igaunijā aploksņu algas 2025. gadā turpināja augt, līdz 17.9%, kas ir par 0.7 procentpunktiem vairāk, salīdzinoši ar 2024. gadu.

Ienākumu (peļņas) neuzrādīšanas apjoms, 2025. gadā, salīdzinoši ar 2024. gadu, pieaudzis Igaunijā: no 12.1% uz 16.0% (+3.9 procentpunkti). Savukārt Latvijā ienākumu neuzrādīšana 2025. gadā, salīdzinoši ar 2024. gadu, mazinājusies no 15.2% uz 14.8% (-0.4 procentpunkti), bet Lietuvā: no 20.5% uz 20.1% (-0.4 procentpunkti). Atbilstoši jaunākajiem ēnu ekonomikas indeksa datiem, 2025. gadā, salīdzinājumā ar 2024. gadu darbinieku neuzrādīšana (vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma) samazinājies Igaunijā: no 10.6% uz 9.2% (-1.4 procentpunkti), un Latvijā: no 10.9% uz 10.0% (-0.9 procentpunkti). Savukārt Lietuvā vērojams neliels pieaugums: no 11.7% uz 12.0% (+ 0.3 procentpunkti).

Pētījuma kopsavilkums

Ņemot vērā salīdzinoši augsto aplokšņu algu proporciju ēnu ekonomikā visās trīs Baltijas valstīs, jautājām uzņēmumu vadītājiem "Kāda ir aptuvena varbūtība (0-100%) tikt "noķertam" tipiskajai kompānijai Jūsu nozarē, ja kompānija maksā aplokšņu algas?". Atbilstoši rezultātiem, vislielākā proporcija uzņēmēju joprojām uzskata, ka ir "76-100%" varbūtība tikt pieķertam: šādi atbildēja 37.8% aptaujāto Lietuvas uzņēmēju, kā arī 28.0% aptaujāto Igaunijas uzņēmēju un 35.2% aptaujāto Latvijas uzņēmēju. Attiecīgi, 7.7% Lietuvas, 8.8% Igaunijas un 7.7% Latvijas uzņēmēju atbildēja, ka iespējamība tikt pieķertam ir robežās no "51-75%", bet 19.3% Lietuvas, 23.0% Igaunijas un 22.2% Latvijas uzņēmēju atbildēja, ka iespējamība tikt pieķertam ir robežās no "31-50%". 10.4% Lietuvas, 6.3% Igaunijas un 5.7% Latvijas uzņēmēju uzskata, ka iespējamība tikt pieķertam maksājot aplokšņu algas ir "0%", t.i. uzņēmumus nav iespējams pieķert.

Uzdevām respondentiem arī jautājumu "Kādas būtu sekas, ja kompānija Jūsu nozarē tiktu pieķerta par nepatiesu radītāju sniegšanu?". 5.3% respondentu Latvijā, 5.3% Lietuvā un 15.0% Igaunijā atbildēja ar "nekas nopietns". 41.6% respondentu Latvijā, 40.4% Lietuvā un 29.3% Igaunijā uz šo jautājumu atbildēja ar "nopietna soda nauda, kas ietekmētu kompānijas konkurētspēju". Savukārt 21.0% aptaujāto Latvijas uzņēmumu vadītāju, 11.1% Lietuvas un 15.6% Igaunijas ar "kompānija būtu spiesta pārtraukt savu darbību".

Pētījuma kopsavilkums

Papildus mērījumiem attiecībā uz reģistrēto uzņēmumu iesaistīšanos ēnu ekonomikā, mēs aprēķinām arī neregistrētas uzņēmējdarbību proporciju Baltijas valstīs. Saskaņā ar mūsu aplēsēm, preču vai pakalpojumu daudzums no kopējā apjoma, ko sniedz neregistrētie uzņēmēji Latvijā, Lietuvā un Igaunijā 2025. gadā (2024. gadā), bija, attiecīgi, 10.3% (10.1%), 11.1% (9.4%) un 8.6% (8.6%).

Atbilstoši mūsu rezultātiem, vispārējais kukuļdošanas līmenis (procents no ienākumiem, ko firmas maksā neoficiālos maksājumos lai "nokārtotu lietas") Latvijā samazinājās no 9.3% 2024. gadā uz 8.9% 2025. gadā, jeb par -0.4 procentpunktiem. Savukārt vispārēja kukuļdošanas līmeņa pieaugums vērojams Igaunijā (par 0,6 procentpunktiem), un, Lietuvā (par 2,4 procentpunktiem): sasniedzot, attiecīgi, 7.6% un 12,9%.

Mūsu pētījuma rezultāti arī parāda, ka 2025. gadā, salīdzinot ar 2024. gadu, Igaunijā un Latvijā ir samazinājies vidējais % no līguma summas lai nodrošinātu valsts pasūtījumu. Proti, vidējais % no līguma summas lai nodrošinātu valsts pasūtījumu Latvijā samazinājās līdz 6.2% (-1.6 procentpunkti), bet Igaunija līdz 7.1% (-0.3 procentpunkti). Lietuvā šis rādītājs pieauga līdz 10.4% (+0.5 procentpunkti).

Pētījuma kopsavilkums

Visaugstākais ēnu ekonomikas līmenis 2025. gadā Latvijā ir vērojams Latgalē (25.7%), kam seko Vidzeme (22.2%), Kurzeme (22.1%), Rīgas reģions (21.3%), un Zemgale (19.0%). Nozaru griezumā visaugstākais ēnu ekonomikas īpatsvars Latvijā joprojām ir būvniecības nozarē: 29.5% (-4.3 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2024. gadu). Ēnu ekonomikas apjoms 2025. gadā mazumtirdzniecībā Latvijā sasniedza 24,5% (26,2% 2024. gadā, 27,0% 2023. gadā), pakalpojumu sektorā: 22,3% (23,6% 2024. gadā, 26,4% 2023. gadā), ražošanā: 19,2% (17,3% 2024. gadā, 18,9% 2023. gadā), bet vairumtirdzniecībā: 15,6% (13,0% 2023. un 2024. gadā).

Attiecībā uz attieksmi, uzņēmumi Baltijas valstīs joprojām ir relatīvi apmierināti ar Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbību kas, atbilstoši jaunākajiem datiem, tiek nedaudz augstāk vērtēta Lietuvā. Proti, skalā no 1-5, kur 5 nozīmē ļoti lielu apmierinātību, 2025. gadā apmierinātība ar VID Latvijā pieauga līdz 3,67 (3,60 2024. gadā, 3,47 2023. gadā). Šis ir augstākais apmierinātības ar VID rādītājs Latvijā, kopš to mērām no 2010. gada. Apmierinātības ar VID pieaugums vērojams arī Lietuvā: no 3.72 2024. gadā līdz 3.75 2025. gadā, savukārt Igaunijā tā mazinājusies, attiecīgi, no 3.60 līdz 3.55.

Pētījuma kopsavilkums

Pētījuma rezultāti liecina, ka 2025. gadā, salīdzinot ar 2024. gadu, Latvijā un Igaunijā ir uzlabojusies uzņēmēju apmierinātība ar valsts nodokļu politiku: no 2,65 2024. gadā uz 2,76 2025. gadā Latvijā; no 2,12 uz 2,18 Igaunijā. Savukārt Lietuvā vērojama uzņēmēju apmierinātības ar nodokļu politiku mazināšanās: no 3,09 2024. gadā uz 2,86 2025. gadā.

2025. gadā, salīdzinot ar 2024. gadu, palielinājusies Igaunijas uzņēmēju apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti: no 2,93 uz 2,98. Atbilstoši jaunākajiem pētījuma rezultātiem, uzņēmēju apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti nedaudz pieaugusi arī Latvijā: no 3,06 2024. gadā, uz 3,13 2025. gadā. Lietuvā šis rādītājs ir nedaudz mazinājies: no 3,00 uz 2,98.

Savukārt apmierinātība ar valdības atbalstu uzņēmējiem 2025. gadā pieaugusi visās trīs Baltijas valstīs: Latvijā līdz 2,79 (2,52 2024. gadā), Igaunijā līdz 2,47 (2,32 2024. gadā), bet Lietuvā līdz 2,83 (2,79 2024. gadā).

Izmantojot regresijas analīzi, mēs identificējām vairākus faktorus, kas veicina Baltijas valstu uzņēmēju iesaistīšanos ēnu ekonomikā. Regresiju koeficienti norāda, ka uztvertā varbūtība tikt piekertiem par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un sodu ietekme attiecībā uz tendenci iesaistīties ēnu ekonomikā saskan ar racionālas izvēles modeļu prognozēm. Proti, jo augstāka ir uztvertā pieķeršanas varbūtība un jo lielāki sodi, jo mazāka iesaistīšanās ēnu ekonomikā. Regresiju analīze parāda, ka tieši uztvertās pieķeršanas varbūtībai ir ļoti būtiska ietekme uz iesaistes ēnu ekonomikā mazināšanu. Regresiju rezultāti arī parāda, ka tolerance attiecībā uz

Pētījuma kopsavilkums

izvairīšanos no nodokļu maksāšanas ir pozitīvi saistīta ar neuzrādīto ienākumu līmeni, t.i., uzņēmēji, kas izvairīšanos no nodokļu maksāšanas uzskata par pieļaujamu rīcību, ēnu ekonomikā iesaistās vairāk. Tolerances attiecībā uz izvairīšanos no nodokļu maksāšanas mērišanai ir arī svarīga loma kā kontroles mehānismam lai novērtētu ēnu ekonomikas aktivitātes apjomu tēmas jūtīguma dēļ.

Regresiju rezultāti arī apliecina, ka uzņēmumu apmierinātība ar nodokļu politiku un valsts atbalstu ir negatīvi saistīta ar iesaistīšanos ēnu ekonomikā, t.i., neapmierināti uzņēmumi ēnu ekonomikā iesaistās vairāk, apmierināti uzņēmumi - mazāk. Analizējot katru no četriem apmierinātības rādītājiem atsevišķi, mēs secinām, ka ēnu aktivitāte ir visvairāk saistīta ar neapmierinātību attiecībā uz biznesa likumdošanas kvalitāti un Valsts ieņēmumu dienestu, kam seko apmierinātība ar nodokļu politiku un valsts atbalstu uzņēmējiem.

Vēl viens būtisks (un statistiski nozīmīgs) faktors, kas nosaka iesaistīšanos ēnu ekonomikā, ir uzņēmuma lielums: mazāki uzņēmumi (tādi, kuros ir mazāk darbinieku) ēnu ekonomikas aktivitātēs iesaistās vairāk nekā lielāki uzņēmumi. Regresiju rezultāti arī parāda, ka jaunāki uzņēmumi vairāk iesaistās ēnu aktivitātēs, nekā vecāki uzņēmumi. Iespējamais izskaidrojums šīm abām tendencēm ir tāds, ka mazas un jaunas firmas izmanto nodokļu nemaksāšanu kā līdzekli, lai konkurētu ar lielākiem un vairāk pieredzējušiem konkurentiem. Regresiju rezultāti arī apliecina, ka būvniecības nozares uzņēmumi mēdz iesaistīties ēnu aktivitātēs vairāk, nekā uzņēmumi citās nozarēs.

Pētījuma kopsavilkums

Nodokļu samaksas morāle – iekšējā pārliecība par nodokļu nomaksas nepieciešamību – ir kļuvusi par galveno jēdzienu, lai izprastu plaisu starp likumīgajām nodokļu saistībām un faktisko nodokļu izpildes uzvedību. Šeit tā tiek mērīta kā uztvertā attaisnojamība dalībai ēnu ekonomikā: jo zemāka ir attaisnojamība, jo augstāka ir nodokļu samaksas morāle (Torgler, 2007). Saskaņā ar mūsu rezultātiem vairums uzņēmumu īpašnieku un vadītāju Latvijā, Lietuvā un Igaunijā uzskata, ka krāpšanās ar nodokļiem ir nepareiza, taču tā domā nebūt ne visi. 2026. gada aptaujā, kurā piedalījās 1513 uzņēmēji visās trijās Baltijas valstīs, 53% aptaujāto atzina, ka dalība ēnu ekonomikā nekad nav attaisnojama. Vēl 38% aptaujāto norādīja, ka tas ir atkarīgs no situācijas, bet 9% uzskatīja, ka tas ir lielā mērā pieņemami. Proti, pastāv skaidras atšķirības starp valstīm. Igaunijā un Lietuvā 56% uzņēmēju stingri noraida izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, salīdzinot ar 46% Latvijā – aptuveni desmit procentpunktu atšķirība. Aina skalas otrā galā ir atšķirīga: visretāk krāpšanos ar nodokļiem par lielā mērā attaisnojamu uzskata uzņēmēji Igaunijā (tikai 4%), kamēr Latvijā (9%) un Lietuvā (12%) šis īpatsvars ir augstāks un savā starpā būtiski neatšķiras. Tādējādi Igaunija pēc abiem rādītājiem ir visstingrākā valsts, savukārt Lietuvā vienlaikus ir gan augsts stingro noraidītāju, gan augsts pieļaujošo uzņēmēju īpatsvars.

Pētījuma kopsavilkums

Atšķirības starp nozarēm arī ir redzamas. Latvijā (42%) un Lietuvā (42%) būvniecībā ir viens no zemākajiem uzņēmēju īpatsvaram, kas pilnībā noraida izvairīšanos no nodokļu maksāšanas; turpretī Igaunijā būvniecība atrodas tuvu valsts vidējam līmenim, un vispieļaujotākā nozare ir mazumtirdzniecība (45% noraida). Vairumtirdzniecība uzrāda visaugstāko noraidījuma līmeni Latvijā un Igaunijā (67% abās valstīs), savukārt Lietuvā līderpozīcijās ir kategorijā "citi" iekļautie uzņēmumi (70%). Nozaru rādītāju amplitūda ir nedaudz plašāka par valstu amplitūdu, tomēr statistiski noturīgāks ir tieši valstu rādītāju kontrasts.

Bet šeit slēpjas negaidīts pavērsiens: šīs nozaru atšķirības patiesībā nav saistītas ar to, kurā nozarē uzņēmējs strādā. Ja pētnieki ņem vērā ētisko klimatu nozarē – cik lielā mērā uzņēmēji reāli ievēro caurredzamību, atbildību un skaidrību –, atšķirības starp nozarēm lielā mērā izzūd. Nodokļu maksāšanas morāli nosaka nevis nozare kā tāda, bet gan ētiskā kultūra, kas tajā valda.

Šī gada pētījumā sadarbībā ar Cīrihes Universitātes pētnieci Baibu Renerti padziļināti pētījām uzņēmumu nodokļu samaksas morāli Baltijas valstīs. Jaunā statistiskā analīze atklāj, ka četras no septiņām nozares ētikas kultūras dimensijām būtiski nosaka, vai uzņēmējs uzskata izvairīšanos no nodokļu maksāšanas par pieņemamu, pat ņemot vērā to, kurā valstī un nozarē viņš darbojas (Baiba Renerte un Arnis Sauka, 2026*). Vislielāko ietekmi rada atbildība (vai pārkāpumiem ir reālas sekas, t. i., vai nozares uzņēmēji un uzraudzības iestādes redzami sankcionē izvairīšanos no

Pētījuma kopsavilkums

nodokļu maksāšanas), atbalstāmība (vai nozare aktīvi veicina atbilstību), caurredzamība (vai uzņēmējdarbības prakse ir atklāta un redzama) un skaidrība (vai ētiskās gaidas ir skaidri paziņotas). Nozarēs, kurās šajās dimensijās ir augstāks rādītājs, uzņēmēji ievērojami retāk uzskata, ka izvairīšanās no nodokļu maksāšanas ir attaisnojama.

Trīs dimensijām nav patstāvīgas ietekmes, kad ņem vērā četras iepriekš minētās: vai nozares līderi rāda labu piemēru, vai kolēģi un sadarbības partneri dara to pašu un vai atbilstība šķiet praktiski sasniedzama. Aplūkojot katru atsevišķi, tās ir saistītas ar augstāku nodokļu samaksas morāli, taču to saturs pārklājas ar četrām vadošajām dimensijām un papildus tām nesniedz neko jaunu. Paraugmodeļa meklēšana ir visvairāk pretēja intuīcijai. Tas liek domāt, ka norādīšana uz nodokļus maksājošiem uzņēmumiem kā labajiem piemēriem – izplatīts politikas instinkts – neietekmē nodokļu maksāšanas morāli. Svarīgi ir nevis tas, kurš tiek uzskatīts par paraugu, bet gan tas, vai nozarē ir īsti noteikumi, reālas sekas un atklātības kultūra. Citiem vārdiem sakot, ētika ir jāiekļauj noteikumos un stimulus, nevis tikai jāveido kā atsevišķu personu paraugs.

Tālāk aprakstītie hipotētisko scenāriju rezultāti ir detalizēti izklāstīti papildu pētījumā (Renerte un Sauka, sagatavošanā**), kurā izmantota tā pati aptauja. Nodokļu saistību izpildes politikā parasti tiek pieņemts, ka krāpšanās izplatās horizontāli: ja jūsu konkurenti nemaksā nodokļus, jutīsieties mazāk spiesti maksāt savus. Lai to pārbaudītu, mūsu pētījumā uzņēmējiem tika piedāvāti vairāki reālistiski scenāriji un tika jautāts, cik attaisnojama viņiem šķistu izvairīšanās no nodokļu

Pētījuma kopsavilkums

maksāšanas, mainoties apstākļiem: arvien vairāk un vairāk kolēģiem krāpjoties, vājinoties tiesību aktu izpildei un palielinoties valdības izšķērdībai. Galvenais jautājums bija, kurš no šiem trim nosacījumiem visvairāk maina attieksmi.

Atbilde ir nepārprotama: tas, kā valdība rīkojas ar nodokļu naudu, ir daudz svarīgāk nekā tas, ko dara konkurenti. Kad scenāriji paredzēja, ka aizvien vairāk nodokļu ieņēmumu tiek izšķērdēti, tolerance pret izvairīšanos no nodokļu maksāšanas pieauga vidēji par 0,80 punktiem piecu ballu skalā, kas konsekventi attiecās uz Latviju, Lietuvu un Igauniju. Izpildes pasākumu vājināšanai bija mērena vidējā ietekme, pozitīva visās trijās valstīs, taču nedaudz spēcīgāka Igaunijā nekā Latvijā. Tam, ka citi nozares dalībnieki nemaksā nodokļus, nebija konsekventas ietekmes: Latvijā un Igaunijā tā bija pozitīva, Lietuvā – negatīva, bet apvienotajā izlasē tā statistiski neatšķīrās no nulles. Horizontālā pārnese – ideja, ka saistību nepildīšana izplatās starp uzņēmumiem vienas nozares ietvaros –, netiek viennozīmīgi apstiprināta. Uzņēmēji vēro, kā rīkojas valsts, nevis viņu konkurenti. Praktiskā ietekme ir tieša: sociālo normu kampaņas, kurās uzņēmumiem tiek stāstīts, ka "lielākā daļa uzņēmumu maksā nodokļus", šķiet mazāk efektīvas attieksmes maiņā nekā pasākumi, kas mazina redzamo valdības līdzekļu izšķērdēšanu.

Pētījuma kopsavilkums

Tā pati nozares ētiskā kultūra, kas paredz nodokļu maksāšanas morāli normālos apstākļos, arī aizsargā pret diviem lielākajiem ārējiem satricinājumiem. Ja uzņēmēji darbojas nozarēs, kurās pārkāpumiem patiešām ir sekas (augsta atbildības pakāpe), valdības izšķērdība mazina viņu nodokļu maksāšanas morāli par aptuveni 40% mazāk nekā nozarēs ar zemu atbildības pakāpi. Līdzīga, bet vājāka aizsargājoša tendence ir arī vājas izpildes gadījumā: nozares, kurās uzņēmumiem ir kopīga apņemšanās ievērot noteikumus (augsta atbalstāmība), ir mazāk jutīgas pret to, ka valsts nespēj notvert krāpniekus, lai gan šī sakarība skaidrāk parādās apvienotajā Baltijas izlasē nekā kādā atsevišķā valstī. Politiskā ietekme ir tāda, ka atbildības iekļaušana nozares pašregulācijā un asociāciju standartos var ne tikai tieši paaugstināt nodokļu maksāšanas morāli, bet arī padarīt to noturīgāku, ja gadījumā valsts nespēj nodrošināt pietiekamus rezultātus.

Secinājumos ir norādītas konkrētas darbības trim grupām. Valdībai vissvarīgākais secinājums ir tāds, ka tas, kā nodokļu nauda tiek redzami tērēta, nodokļu saistību izpildes attieksmi ietekmē vairāk nekā tas, cik agresīvi tiek apkarota izvairīšanās no nodokļu maksāšanas. Uztvertā potenciālā izšķērdība ir datos minētais lielākais nodokļu nemaksāšanas attieksmes virzītājspēks, kas mazina stingras izpildes ietekmi. Tas nenozīmē, ka izpildei nav nozīmes, taču tā nevar aizstāt fiskālo leģitimitāti. Valdībām, kuras vēlas panākt lielāku brīvprātīgu atbilstību, ir jārāda, ka tās tērē atbildīgi.

Nozaru asociācijām un uzņēmumu pārstāvjiem šie dati kalpo kā arguments tam, ka nozares līmeņa ētikas standarti ir jāuztver kā nopietns politikas instruments, nevis tikai kā sekundārs

Pētījuma kopsavilkums

reputācijas jautājums. Nozarēs, kurās pārkāpumiem ir reālas sekas, kurās noteikumu ievērošana ir kopīga norma un kurās gaidas tiek skaidri paziņotas, ir ievērojami augstāka nodokļu maksāšanas morāle un, kas ir ļoti svarīgi, tās ir arī noturīgākas, ja gadījumā valdība nespēj pildīt savus pienākumus. Nozarēs ar spēcīgu atbildības kultūru hipotētiska valdības līdzekļu izšķērdēšanas graujošā ietekme uz nodokļu maksāšanas morāli ir aptuveni par 40% mazāka nekā nozarēs, kurās šādas kultūras nav. Tas nozīmē, ka uzticamu nozares normu veidošana un uzturēšana ne tikai uzlabo reputāciju, bet arī kalpo kā buferzona pret apstākļiem, kas visspēcīgāk virzītu uzņēmējus uz ēnu ekonomiku.

* Renerte, B., & Sauka, A. (2026). Perceived industry ethical culture and tax morale: Evidence from entrepreneurs [recenzēšanas procesā]. University of Zurich and Stockholm School of Economics in Riga.

** Renerte, B., & Sauka, A. (2026). Conditional tax morale among entrepreneurs: State reciprocity, enforcement, and peer effects [recenzēšanas procesā]. University of Zurich and Stockholm School of Economics in Riga.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Uzņēmēju aptauja

SSE Riga ēnu ekonomikas indekss tiek veidots, izmantojot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas uzņēmumu īpašnieku/ vadītāju ikgadējo aptauju, kas izstrādāta pēc Putniņa un Saukas (2015) metodes. Aptaujas tiek rīkotas katru gadu februārī – aprīlī, un to laikā tiek uzdoti jautājumi par ēnu ekonomiku iepriekšējo divu gadu laikā. Piemēram, 2026. gada janvārī- martā veiktās aptaujas laikā tika apkopota informācija par ēnu ekonomiku 2025. un 2024. gadā. Lai nodrošinātu konsekventas atbildes, secīgi veiktās aptaujās viens gads pārklājas (piem., apkopojot informāciju par 2024. gada ēnu uzņēmējdarbību aptaujās, kas veiktas 2025. un 2026. gadā).

Aptaujāto uzņēmumu izlasi mēs veidojam nejaušā stratificētā kārtībā, katrā valstī nodrošinot uzņēmumu daudzumam proporcionālu pārstāvniecību. Strādājot ar aktīvajiem uzņēmumiem katrā Baltijas valstī (izmantojam *Orbis* datubāzi, kuru uztur *Bureau Van Dijk*), par katru no tām mēs izveidojam lieluma kvintiles (izmantojot aktīvu uzskaites vērtību), un no katra lieluma kvintiles, izmantojot nejaušu atlasī, tiek atlasīta vienāda apjoma izlase. Pavisam katrā valstī tiek veiktas vismaz 500 telefonintervijas katrā no valstīm. 2026. gada aptaujā tika aptaujāti 504 respondenti Lietuvā, 502 respondenti Igaunijā un 507 respondenti Latvijā. Aptauja 2025. gadā tika veikta sadarbībā ar *Norstat Latvija*.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Indeksa aprēķināšana

Ar indeksu tiek mērīts ģnu ekonomikas lielums procentos no IKP.

IKP mērīšanai pastāv trīs vispārlietotas metodes: apjoma, izdevumu un ieņģmumu pieeja. Mģsu indeksa pamatģ ir ieņģmumu pieeja, saskaņģ ar kuru IKP tiek aprģķinģts kģ darbinieku bruto atlģdzģbas (bruto personģgie ienģkumi) un uzņģmumu bruto saimnieciskģ darbģbas ienģkumu (bruto uzņģmumu ienģkumi) summa. Indekss tiek aprģķinģts trģs posmos:

- i) izmantojot anketģ norģdģtģs atbildes, tiek aplģsts lģmenis, kģdģ netiek uzrģdģta darbinieku atlģdzģba un uzņģmumu saimnieciskģ darbģbas ienģkumi;
- ii) tiek aplģsta katra uzņģmuma ģnu raņģšana kģ vidģjais svģrtais rģdģtģjs no neuzrģdģtģs darbinieku atlģdzģbas un uzņģmuma saimnieciskģ darbģbas ienģkumiem, un svģrums rģda darbinieku atlģdzģbas un uzņģmumu saimnieciskģ darbģbas ienģkumu ģpatsvaru IKP sastģvģ;
- iii) tiek aprģķinģts ģnu raņģšanas vidģjais, ar raņģšanu svģrtais lielums daņģdiem uzņģmumiem.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Pirmajā posmā uzņēmuma i neuzrādītie saimnieciskās darbības ienākumi $UR_i^{Operating\ Income}$ tiek aplēsti tieši, izmantojot attiecīgo anketas jautājumu. Savukārt neuzrādīto darbinieku atlīdzību veido šādi divi elementi: i) neuzrādītā jeb aplokšņu alga un ii) neuzrādītais darbinieku skaits. Abi kopā šie elementi rāda uzņēmuma i kopējo neuzrādīto darbinieku atlīdzības daļu:

$$UR_i^{EmployeeRemuneration} = 1 - (1 - UR_i^{Salaries})(1 - UR_i^{Employees})$$

Otrajā posmā par katru uzņēmumu tiek izveidots neuzrādīto personīgo ienākumu un neuzrādīto uzņēmuma saimnieciskās darbības ienākumu vidējais svērtais rādītājs, tādējādi tiek iegūta aplēse par neuzrādīto (ēnas) daļu uzņēmuma ražošanā (ienākumos):

$$ShadowProportion_i = \alpha_c UR_i^{EmployeeRemuneration} + (1 - \alpha_c) UR_i^{OperatingIncome}$$

kur α_c ir darbinieku atlīdzības (*Eurostat* D.1 postenis) attiecība pret darbinieku atlīdzības kopsummu un uzņēmumu bruto saimnieciskās darbības ienākumiem (*Eurostat* B.2g un B.3g postenis). Mēs aprēķinājām α_c katrai valstij, kas ir c , katrā gadā, izmantojot *Eurostat* datus. Ir svarīgi izmantot vidējo svērto rādītāju par neuzrādītajiem lielumiem, nevis vienkārši vidējo lielumu, lai ēnu ekonomikas indeksu varētu traktēt procentos no IKP.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Trešajā posmā tiek izmantots neuzrādītās ražošanas vidējais svērtais lielums, kas ir *ShadowProportion*, uzņēmumiem c valstī, lai iegūtu attiecīgās valsts ēnu ekonomikas indeksu:

$$INDEX_C^{Shadow\ Economy} = \sum_{i=1}^{N_c} w_i \cdot ShadowProportion_i$$

Svērumi, kas ir w_i , ir katra uzņēmuma relatīvais piensums valsts IKP, kas tiek tuvināti, izmantojot uzņēmuma maksātās algas relatīvo lielumu. Tāpat kā otrajā posmā, arī šajā posmā ir svarīgi izmantot svērumu, lai ēnu ekonomikas indeksu izteiktu procentos no IKP.

Nobeiguma posmā mēs izmantojam metodoloģiju, kas izmantota Pasaules Ekonomikas foruma (*World Economic Forum*) sagatavotajā Globālās konkurētspējas ziņojumā (*Global Competitiveness Report*), un piemērojām $INDEX_C^{Shadow\ Economy}$ svērto slīdošo vidējo, ņemot datus no divām jaunākajām aptaujām. Tam ir vairāki iemesli, tostarp i) tādējādi tiek palielināts pieejamās informācijas apjoms un attiecīgi indeksa precizitāte, jo tiek sniegts lielāka apjoma paraugs, un ii) tādējādi rezultāti ir mazāk jutīgi pret konkrēto laiku, kurā aptauja tiek apstrādāta.

Svērumu shēmā ietverti divi elementi, kuri savstarpēji pārklājas:

i) lielāks svēruma svērumi tiek piešķirti jaunākajai aptaujai, jo tajā ietverta jaunāka informācija (pagātnes informācija tiek „diskontēta”),

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

ii) lielāks svērums tiek piešķirts lielāka apjoma paraugiem, jo tajos ietverts lielāks informācijas apjoms.

Saskaņā ar Pasaules Ekonomikas foruma pieeju tiem gadiem, par kuriem nav laika rindu no iepriekšējām aptaujām (2009. gada un 2010. gada rezultāti, kuru pamatā ir 2011. gadā veiktā pirmā aptauja), indeksa pamatā ir tikai viena aptauja. Attiecīgi indeksa aplēses par pirmajiem diviem gadiem (2009. gadu un 2010. gadu) ir jutīgākas pret izlases kļūdām nekā turpmākās aplēses par gadu, kurām izmantots lielāka apjoma paraugs un slīdošais vidējais. Lai varētu veikt salīdzinājumu starp valstīm, mēs piemērojam konsekventu metodoloģiju, aprēķinot ēnu ekonomikas indeksu katrā Baltijas valstī.

* Ņemiet vērā, ka šeit prezentētie rezultāti joprojām ir provizoriski. Pamatā esošais pētījums pašlaik tiek recenzēts un vēl nav publicēts galīgajā redakcijā. Ziņojumā ietvertā statistika un interpretācijas manuskripta pārskatīšanas procesā vēl var mainīties.

** Ņemiet vērā, ka apvienotais gandrīz nulles rezultāts atspoguļo patiesas atšķirības starp valstīm, nevis vienmērīgi nebūtisku rezultātu. Viens no iespējamiem skaidrojumiem rezultātam Lietuvā ir morālā reaktance: plaši izplatīta izvairīšanās no nodokļu maksāšanas nevis normalizē krāpšanos, bet gan pastiprina negatīvu attieksmi pret to. Mehānisms, kas nosaka šīs atšķirības starp valstīm, prasa turpmāku izpēti.

Pateicamies SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centram par finansiālo atbalstu ēnu ekonomikas indeksa datu vākšanai 2026. gadā, NORSTAT LATVIJA par datu vākšanu un mūsu sadarbības partnerim — Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamerai par kopīgu darbu konferences „Ēnu ekonomika Latvijā” rīkošanā. Pateicamies arī visiem uzņēmējiem, kuri piekrita piedalīties intervijās.

Pētījums līdzfinansēts Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projektu programmas (FLPP) projekta “Nevienlīdzīgās ēnas: neformalitāte, radniecība un nodokļu morāle Latvijā” (Nr. Izp-2025/1-0346) ietvaros.

SSE RIGA